

DE MAKEDONISCHE KWESTIE

Oudheid

Men kan zeggen dat Makedonië (cf. kaart 1) de geschiedenis intreedt op het ogenblik dat zijn koning, Alexander I, wenst deel te nemen aan de Olympische Spelen (wellicht die van 496 v. Chr.). De scheidsrechters weigeren hem immers toegang te verlenen met de woorden dat de Spelen geen wedstrijd voor barbaren, maar voor *Grieken* zijn. Alexander toont dan aan dat zijn geslacht van Argos afkomstig is, waarop hem het brevet van Grieksheid wordt gegeven en hij prompt de stadionloop wint. Het korte kapitteltje van Herodotos, waar dit verhaal te lezen staat (nl. V 22) bevat in een notedop ongeveer alle informatie die we hebben over de oorspronkelijke Makedoniërs, en alle punten die aanleiding kunnen geven - en ook hebben gegeven - tot controverses.

Uit deze tekst blijkt nl. zonneklaar :

- dat het Makedonische vorstenhuis zich als Grieks beschouwde, en zich beriep op oude tradities die het uit Argos lieten stammen;
- dat de Grieken die aan de Olympische Spelen deelnamen bij het begin van de 5de eeuw geen idee hadden over de nationaliteit van de Makedoniërs.

Verder bestaat er geen twijfel over het feit dat een groot aantal Klassiek-griekse geografen en historici de noordgrens van Thessalië als noordgrens van Griekenland beschouwden, waardoor Makedonië dus buiten Griekenland viel. Tenslotte is iedereen het er over eens, dat noch in deze passage, noch in de andere passages bij Herodotos waar de Makedonische vorsten zich op hun Griekendom beroemen, zij iets zeggen over de nationaliteit van hun onderdanen. Er wordt niet gezegd dat deze Grieken, maar ook niet dat ze geen Grieken zijn : deze kwestie is gewoon niet aan de orde.

Nu beschikken we helaas over bijzonder weinig materiaal om de nationaliteit van het Makedonische volk te achterhalen. Zijn taal is nl. uiterst fragmentair overgeleverd : de oudste geschreven Makedonische getuigenissen bevatten enkel eigennamen, en van zodra men samenhangende Makedonische teksten aantreft, zijn die in het Attisch opgesteld. De Makedoniërs zijn daarmee de eersten, buiten de grenzen van Attika, om hun eigen spraak te vervangen door het Attisch voor administratieve en intellectuele doeleinden. Dat kadert trouwens in de sterk op de Griekse stadstaten gerichte belangstelling van de Makedonische koningen : deze aansluiting aan het Zuiden is een heel bewuste politiek van het Makedonische vorstenhuis, vanaf Alexander I, die daarom ook de eretitel *φιλέλλην* krijgt. Deze politiek wordt

verder gezet door zijn opvolger Perdikkas II, aan wiens hof Hippokrates van Kos verbleef en de dithyrambendichter Melanippides stierf .

Perdikkas' opvolger, Archelaos, maakte van het Makedonische hof een intellectueel centrum van Griekenland : het is vooral het verblijf van Euripides in Pella, van 408 tot aan zijn dood in 406, dat heeft bijgedragen tot de reputatie van Archelaos als Maecenas. Het is zeker te danken aan de inspanningen van Archelaos, dat Philippos II en zijn generaals, die in het midden van de 4de eeuw actief ingrepen in de aangelegenheden van de Griekse stadstaten, ook in de redevoeringen van hun ferventste tegenstanders als ontwikkelde lieden naar voren komen

Maar deze van boven opgelegde, systematische Atticizing van Makedonië is zo vlug gegaan dat ze, zoals al gezegd, omzeggens alle sporen van het Makedonisch heeft uitgewist. Wat ons rest zijn, behalve de eigennamen, een aantal *glossen*, d.w.z. woorden die door de Alexandrijnse en latere Griekse geleerden opgenomen en verklaard werden in lijsten van woorden die in de literatuur onbekend waren. Een interessant gegeven is tenslotte nog een scène uit het stuk "Μακεδόνες" van de Atheense komediedichter Strattis (eind 5de eeuw), waar een Makedoniër duidelijk dialektaal Grieks spreekt (fragment 28).

Dat is belangrijk omdat barbaren in Attische komedies altijd gebroken Attisch spreken, terwijl niet-Attische Grieken correct, maar sterk dialektaal gekleurd Grieks spreken. Deze passage bij Strattis is een duidelijk argument om het Makedonisch als een Grieks dialect te beschouwen. Ook de eigennamen en de meeste glossen leiden tot die conclusie, zij het met één probleem : het Makedonisch schijnt onderhevig geweest te zijn aan een klankwet, op grond waarvan de Indoeuropese geaspireerde gewone stemhebbende occlusieven worden. Dat maakt dat aan de gemeengriekse ψ, χ en θ in het Makedonisch resp. β, γ en δ beantwoorden. Zo bv. de vorstennamen Βίλιππος (i.p.v. het geatticizeerde Φίλιππος) en Βερενίκη, de veelgegeven meisjesnaam in de Ptolemeïsche tijd, en een woord als δάνος (Mak. voor θάνατος). Dit fenomeen deelt het Makedonisch met heel wat andere Indoeuropese talen, maar met geen enkel Grieks dialect.

De taalkunde kan dus geen definitief oordeel vellen in deze zaak. Het is alleszins zeker dat het Makedonisch tenminste een met het Grieks nauw verwante Indoeuropese taal was, die echter eeuwenlang geïsoleerd is gebleven van de politieke, culturele en dus ook linguïstische evolutie van de Griekse stadstaten. Nu is "nationaliteit", i.t.m. wat men in de 19de eeuw (en ook vaak nu nog) dacht, geen statisch gegeven. Evenmin wordt nationaliteit probleemloos bepaald door taal. Er is veeleer een wisselwerking tussen die twee instellingen van de menselijke maatschappij, in die zin dat

samenhorigheid inderdaad versterkt wordt door een gemeenschappelijke manier van spreken, maar dat omgekeerd ook de manier van spreken bepaald wordt door het gevoel, samen één groep te vormen, en dat zeer vlug differentiatie optreedt t.o.v. de taal van mensen met wie men niet meer in dezelfde maatschappij leeft

Zo is het dus geenszins tegenstrijdig, wanneer klassieke geografen en historici de grenzen van Griekenland ten N. van Thessalië leggen, terwijl Alexander II de Grote het heeft over "Makedonië en de rest van Griekenland" (Μακεδονία καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλάς)¹ Er is hier nl. een zeer bewuste politieke ingreep geweest, waarvan het de bedoeling precies was om Makedonië tot integrerend bestanddeel van Griekenland te maken. Deze ingreep was wellicht in linguïstisch en religieus opzicht niet zo moeilijk, omwille van het gemeenschappelijk erfgoed van Makedoniërs en (overige) Grieken. Maar eeuwenlange gescheiden ontwikkeling, die bij de Makedoniërs veel langzamer was verlopen dan bij de (overige) Grieken, had een diepe - politieke, ideologische en culturele - kloof geschapen, waardoor een Athener niet anders kon dan de Makedoniërs beschouwen als een wat achterlijk volk met bovenal, een barbaars type van regime, nl. een feodale monarchie.²

Het is deze kloof die het verzet van een deel van de Atheense politici tegen de Makedonische dynastie verklaart. Het ethnische karakter van de Makedoniërs is bij deze oppositie dan ook weinig relevant, zoals het in feite ook weinig relevant is in de actuele Makedonische kwestie. Ten onrechte hebben vooral Duitse historici op dit ethnische karakter grote nadruk gelegd (Beloch, Gercke-Norden), en het antwoord op de vraag naar de nationaliteit van de Makedoniërs tot criterium gemaakt voor onze beoordeling van het conflict tussen de Griekse stadstaten en de koningen van Makedonië. Als de Makedoniërs geen Grieken waren, moet men volgens deze redenering onvoorwaardelijk de zijde van de poleis kiezen, in hun strijd tegen volksvreemde tyrannie. Waren ze echter wel Grieken, dan is Demosthenes' benepen patriottisme af te keuren : dit particularisme vormt dan een hinderpaal op de weg naar de eenheid, die het Griekse volk eindelijk de middelen zal geven om zijn hoogstaande beschaving buiten de eigen grenzen te verspreiden. M.a.w. in dit geval staat Demosthenes de vervulling van de fundamentele opdracht van de Griekse natie in de weg.

Zoals al gezegd stelde het probleem zich voor de tijdgenoten in geheel andere termen; de Makedoniërs waren voor de Grieken van de stadstaten geen Grieken precies omdat ze buiten het Griekse institutionele en culturele kader

1 Cf. Arrianos, Anab. 2, 14, 4

2 Cf. Demosthenes, 3de Olynth. 16, 17; te noteren valt dat Demosthenes zelf langs moederskant een Scyth was, dus een barbaar, wat door zijn tegenstander Aeschines, Contra Ctesiph. 172, geëxploiteerd wordt .

stonden. Maar door de Makedonische politiek van toenadering en van inmenging, die culmineert in de actie van Philippos, wordt precies dat politieke kader van Griekenland grondig gewijzigd : de stadstaten worden ook onderdelen van het Makedonische koninkrijk van Kassandros, waardoor de kloof snel gedicht kan worden. De laatste resten van politiek antagonisme verdwijnen in de 2de eeuw v. Chr., wanneer zowel Makedonië als de rest van Griekenland Romeinse provincies worden. Op dat ogenblik spreekt Makedonië net als de rest van Griekenland het gemeenschappelijk Grieks, de κοινή of m.a.w. het Attisch zoals dat zich ontwikkelt in de mond van hoe langer hoe meer, oorspronkelijk niet-Attische Grieken. Met de overname van het Attisch had Makedonië heel wat voorsprong op de overige niet-Attische Grieken. Zo is het voor geografen en historici van de 2de eeuw v. Chr. volstrekt normaal te spreken van "Makedonië en de rest van Griekenland", of van "de Makedoniërs en de overige Grieken". Waar het hier op aan komt, is te zien dat nationaliteit geen statisch gegeven is, maar iets dat zich kan wijzigen onder wisselende omstandigheden.

In 316 v. Chr. wordt door Kassandros, zoon van Antipater, "diadoch" (opvolger) van Alexander in Makedonië en de rest van Griekenland, de stad "Θεσσαλονίκη" (Thessaloniki) gesticht, met de naam van zijn vrouw, zuster van Alexander. Deze stad is de eerste echte havenstad van Makedonië, en wordt onmiddellijk het centrum van Makedonië, wat ze tot vandaag is gebleven. Van groot belang voor de verdere geschiedenis van Thessaloniki is dat er zich vrijwel onmiddellijk³ een belangrijke Joodse kolonie vestigt, die net als de andere inwoners, en trouwens net als de Joden in andere hellenistische centra, Grieks spreken. Deze Joodse kolonie in Thessaloniki is, samen met die in de andere Makedonische steden Philippi en Verria, o.a. ook erg belangrijk omdat het precies in deze kolonies is dat het christendom voor het eerst in Europa wordt gepredikt. Paulus krijgt nl., tijdens zijn bezoek aan de Troas, een visioen, waarin een "Makedoniër" (ἄνθρωπος τις Μακεδόνων) hem vraagt om van Azië naar Makedonië over te steken, met de oproep βοήθησον ἡμῖν : "help ons"⁴. Het verdere verloop van het verhaal in de Handelingen der Apostelen interesseert ons hier om twee redenen. Het eerste is dat ons gezegd wordt dat orthodoxe Joden leeglopers huren om opstootjes te organiseren tegen de afvallige herrieschoppers, zoals ze Paulus en zijn gezellen noemen; wanneer de Grieken zelf christen worden, zal dit feit altijd een voorwendsel zijn om hun vaak tumultueuze relaties met de Joden te rechtvaardigen. Een tweede reden is precies de ethnografie van Makedonië, zoals die uit de "Handelingen" naar voren komt. Buiten het visioen dat aan de basis van Paulus' eerste Europareis ligt, wordt nl. niet meer gesproken over

3 De precieze datering van de komst van de Joden en hun herkomst blijven bij gebrek aan bronnenmateriaal een historisch probleem, cf. Vacalopoulos, p. 9.

4 Handelingen 16, 9.

"Makedoniërs". Telkens wanneer gezegd wordt dat Paulus in de Makedonische steden naast Joden ook heidenen bekeert, worden die "Grieken", "Ἕλληνες" genoemd. Dat is des te opvallender omdat de streek zelf, als administratief-geografische eenheid, nog altijd duidelijk onderscheiden wordt van Griekenland, "Ἑλλάς". Zo wordt ondubbelzinnig gezegd dat Paulus van Makedonië naar Griekenland gaat ⁵. In de verdere geschiedenis van het Romeinse rijk blijft de term Makedonië bestaan, als naam van een administratieve streek, met sterk wisselende grenzen: zo bv. bestaat het Byzantijnse thema "Makedonia" in de 10de eeuw uit West Thrakië, terwijl het eigenlijke Makedonië in deze periode verdeeld is tussen het thema van de Strymon en dat van Thessaloniki. Dit bewijst ten overvloede dat de term Makedonië een zuiver administratieve term geworden is, waarbij geen enkel verband meer gevoeld wordt met een apart volk van "Makedoniërs".

Het historische Makedonië beleeft, als volledig geïntegreerde provincie van het Romeinse, en later van het Oostromeinse rijk, een lange periode van vrede en voorspoed, die voor het eerst onderbroken wordt in de tweede helft van de 3de eeuw, circa 269, door een eerste aanval van barbaren, de Wisigoten, die wordt afgeslagen.

De streek is opnieuw vrij van barbareninvasies, tot dezelfde Wisigoten in 378 het Romeinse leger verpletteren in Adrianopel; de rust keert slechts weer vanaf 401, wanneer de Wisigoten naar Italië verder trekken, waar ze in 410 Rome plunderen. In 447 trekt Attila plunderend door Makedonië en Thessalië; na de dood van Attila in 453 werpen de Ostrogoten het Hunse juk af, en terroriseren Makedonië in het decennium van 473 tot 483; vervolgens vestigen ze zich in Moesia (tussen de Donau en het Balkangebergte: grosso modo het huidige Bulgarije), en vandaar trekken ze naar Italië, dat in 492 onderworpen wordt.

Byzantijnse periode

Tot dusver slaagt het Oostromeinse rijk er dus in zich van de invallende barbaren te ontdoen, niet op de laatste plaats omdat er nog een Westromeins rijk is waarop ze op min of meer subtiële wijze de aandacht van deze barbaren kunnen vestigen. Maar deze Oostromeinse politiek heeft op den duur perverse gevolgen, precies omdat ze uiteindelijk, nl. eind 5de eeuw, leidt tot de instorting van het Westromeinse rijk. Iustinianus is dan de eerste keizer (527-565) die de idee van de universaliteit van het Romeinse Rijk wil herbevestigen en de eenheid van het universele Romeinse Rijk, die eeuwige nostalgie van Byzantium, wil herstellen. Zijn Reconquista-politiek (cf. kaart 2) is in eerste instantie erg succesvol: Africa en Italië worden heroverd. Maar deze

⁵ Handelingen 20, 2. Dit onderscheid heeft zeker te maken met de Romeinse administratieve indeling, maar de Romeinen onderscheiden vanaf 146 v. Chr. de provincia Macedonia van de provincia Achaea, niet van een "provincia Graecia".

Reconquista heeft, nog voor ze, kort na Iustinianus' dood, weer grotendeels ongedaan gemaakt wordt, zware consequenties voor het Rijk. Om zijn oorlogen in het Westen te kunnen voeren onttrekt Iustinianus nl. het gros van de troepen aan de grenzen met Perzië en aan de Donaugrens. Iustinianus had weliswaar aan deze grenzen een machtig netwerk van fortificaties opgericht, maar zonder voldoende soldaten waren die niet in staat om de burens buiten te houden. Zo werd Iustinianus, zoon van een Makedonische boer, in niet geringe mate verantwoordelijk voor de Slavische expansie in de Balkan. Nauwelijks waren de Germaanse invasies immers beëindigd, of Slavische stammen begonnen - vanaf de eerste jaren van Iustinianus' keizerschap - aan raids over de Donau, tot aan de golf van Korinthe, en de kusten van de Egeïsche Zee. Zo kwam het dat de centrale provincies van het Rijk gebrandschat werden op het ogenblik dat de Byzantijnse legers hun overwinningen in het verre Westen vierden.

Eerst ging het inderdaad om raids, waarbij de invallers enkel het land plunderden, waarna ze zich met hun buit terugtrokken aan de overkant van de Donau. Maar het ging al vlug, nl. vanaf de jaren '80 van de 6de eeuw om golven van migranten, die naar de Balkan kwamen om er zich te vestigen, en daar dan de zogeheten "Sklavinia" vormden: homogeen Slavische gebieden. Pas na de gunstige afloop van de oorlogen tegen Perzië in 591 kon keizer Maurikios (582-602) eraan denken om tegen de Slaven op te treden. De enige manier om dat op efficiënte wijze te doen was het probleem aanpakken bij de bron, nl. bij de Slaven aan de overkant van de Donau. Maurikios voerde daartoe een oorlog tegen de Slaven, die tien jaar duurde, maar bereikte niet meer dan dat zijn leger hopeloos gedemoraliseerd werd door het uitzichtloze karakter van de strijd tegen de enorme Slavische volksmassa's.

De Donau-expeditie wordt zo, in 603 een mislukking, wat voorgoed beslist over het lot van het Balkanschiereiland, dat definitief voor de Slaven wordt opengesteld. De Slaven overspoelen de Balkan. Geheel Makedonië wordt bezet, afgezien van de grotere steden, en, vooral, de hoofdstad, Thessaloniki, die herhaaldelijk maar vruchteloos door de Slaven belegerd wordt in de 7de eeuw. De autochtone christelijke bevolking, die zichzelf nu Romeins noemt, Ρωμαῖοι, ook al spreekt ze uiteraard Grieks, vlucht naar de steden, waardoor de eeuwenlange dichotomie tussen Griekse steden en Slavisch platteland ontstaat. Ook geheel Thrakië wordt verwoest, tot aan de muren van Konstantinopel; de vloedgolf bereikt via Thessalië ook centraal Griekenland en de Peloponnesos, tot Kreta toe. De Peloponnesos zelf blijft bijna twee eeuwen onder het bewind van de Slaven. De situatie wordt nog slechter wanneer vanaf de jaren 670 een Turkotataars volk, dat zichzelf "Bulgaren" noemt, in de Donaudelta verschijnt, en zich, na een Byzantijnse militaire nederlaag, meester maakt van de oude Provincia Moesia, het grootste gedeelte van het huidige Bulgarije, dat op dat ogenblik reeds zuiver Slavisch gebied is geworden. Het overheersende, Turkse, volk der Bulgaren, en het onderworpen Slavische volk

blijven aanvankelijk onderscheiden, maar na twee eeuwen zijn de Bulgaren opgegaan in de veel talrijker Slavische bevolking : uit de vereniging van de twee ontstaat een volk met de naam van de eerste, maar met de taal van de tweede : de Bulgaren zoals die tot op de dag van vandaag bestaan.

Van groot belang in het kader dat ons hier bezighoudt is de stoot die de oorspronkelijke Turkse Bulgaren - die men ter onderscheiding van de latere, Slavische Bulgaren "Protobulgaren" noemt - aan de staatvorming in dit gebied gegeven hebben : de Slavische indringers hadden tot nu toe wel in homogene, homogeen Slavisch geworden gebieden gewoond, en waren wel regelmatig in conflict geweest met de vertegenwoordigers van het Oostromeinse Rijk, maar ze hadden toch altijd tenminste officieel de soevereiniteit van de *basileus*, de (Oost-)Romeinse keizer, erkend. Daarvan is bij de Protobulgaren geen sprake meer; ze vormen een koninkrijk, o.l.v. een "khan", waarvan door de basileus in het vredesverdrag van 681 de onafhankelijkheid erkend wordt, en waaraan - opperste schande ! - het Rijk zelfs schatplichtig wordt. In de praktijk verandert er niet zo heel veel, want de facto had het Rijk de controle over dit gebied al verloren sinds de Slavische invasie. Maar nu werd ook, voor het eerst, de iure, de onafhankelijkheid van een koninkrijk op voormalig Byzantijns territorium erkend, wat, in de formalistische rechtsstaat die het Romeinse Rijk toch altijd geweest is, een niet te onderschatten betekenis had.

Het Rijk wordt er zich nu duidelijk van bewust dat de dreiging die uitgaat van de Slaven reëel is, en wil orde op zaken stellen in de gebieden die tenminste nominaal nog tot het Rijk behoren, maar die in de praktijk door Slavische stammen gecontroleerd worden. De grote overwinning van Konstantijn IV op de nieuwe vijanden in het Oosten, de Arabieren, in 678, geeft een adempauze die door zijn opvolger, Iustinianus II, benut wordt om de Slaven aan te pakken. Hij onderneemt in 688-689 een belangrijke, en succesvolle, campagne, waarbij hij dwars door het door Slaven bezette Thracië en Oost-Makedonië stoot, en zijn intocht in Thessaloniki kan doen ; een prestatie die decennia lang onmogelijk was geweest. De communicatie over land tussen Konstantinopel en Thessaloniki is eindelijk hersteld maar waakzaamheid blijft geboden. De keizer luidt dan de nieuwe Byzantijnse politiek van assimilatie van de Slaven in, door een deel van de verslagen Slavische stammen in het door de Arabische invallen geteisterde Bithynië, in Klein-Azië, te vestigen, waar ze grond krijgen in ruil voor de verplichting soldaten te leveren voor het keizerlijke leger. Daarmee slaat hij twee vliegen in één klap : hij vermindert het Slavische bevolkingsaandeel in Makedonië en Thracië, en versterkt het ontvolkte Klein-Azië, maar hij verspreidt de Slavische nederzettingen tussen die van de oorspronkelijke bevolking, om de vorming van homogene Slavische streken (zoals in Bulgarije en het latere Servië) te vermijden en assimilatie te vergemakkelijken.

Daarbij moeten we wel duidelijk voor ogen houden wat deze assimilatie precies inhoudt. Het Byzantijnse Rijk was, net als het Romeinse waarvan het de voortzetting is, een veelvolkerenstaat, die niet de ambitie heeft om de verschillende volkeren tot één enkel samen te smelten. Het was enkel de bedoeling om van de ingeweken volkeren gezagsgetrouwe Byzantijnse onderdanen te maken. In de eerste drie eeuwen na de Slavische invasies levert ook deze minimale eis nog heel wat problemen op, omdat het heel moeilijk is de controle over deze gebieden te herstellen. Het Rijk stelt zich dus tevreden met de schatting die de Slaven betalen, maar laat ze voor het overige vèrgaande autonomie. Het Makedonische, Thrakische en ook nog Thessalische en Peloponnesische platteland bestaat dus uit een aantal "Sklavinias" d.w.z. homogeen Slavische kantons met een tribale organisatie, o.l.v. hun stamhoofden, edelen die door de Byzantijnen "ἄρχοντες" genoemd worden. De eigenheid van deze "Sklavinias" die precies hierom ook "ἀρχοντία's" genoemd worden, is dat ze autonome bestuurlijke eenheden zijn. De "archont" legt rechtstreeks verantwoording af aan de keizer, zonder te passeren via het provinciale niveau. Deze autonomie bestaat in de eerste eeuwen gewoon omdat het Rijk niet sterk genoeg is om zijn wil overal op te leggen. Dat blijkt uit de talrijke militaire expedities die Byzantium moet ondernemen om tenminste deze minimale onderworpenheid te verkrijgen.

Zo wordt een opstand van de Slaven in Makedonië neergeslagen door Konstantijn V in 759; Keizerin Irene gelast in 782-783 een grote campagne tegen de Slaven rond Thessaloniki, en vervolgens in Centraal-Griekenland en de Peloponnesos. De Slavische stammen worden verslagen en moeten (eigenlijk voor het eerst sinds hun vestiging twee eeuwen vroeger) ook *de facto*, de Byzantijnse soevereiniteit erkennen, en schatting betalen. Toch komen de Slaven van de Peloponnesos aan het begin van de 9de eeuw terug in opstand; ze plunderen de bezittingen van hun Griekse burens en vallen in 805 Patras aan. De Slaven worden verslagen, en door de keizer tot laten van de Kerk gemaakt, waardoor ze niet alleen hun onafhankelijkheid maar ook hun persoonlijke vrijheid verliezen.

De nederlaag van de Slaven in Patras is zo een belangrijke stap naar de hervergrieksing van centraal en zuidelijk Griekenland, ook al bewaren sommige Slavische stammen in de Peloponnesos tot aan de periode van de Turkse overheersing hun Slavisch ethnisch bewustzijn. Ook in Makedonië en Thrakië probeert het Rijk begin 9de eeuw door vestiging van christelijke bevolking temidden van de Sklavinias de monolithisch Slavische structuur te doorbreken : de immigranten hebben ook, in ruil voor het land dat ze krijgen, de verplichting om militaire dienst te vervullen.

Na de militaire onderwerping en de pacificatie van de Sklavinias begint een periode van vreedzame coëxistentie, waarbij de "apartheid" van de Slavische gebieden geleidelijk wordt opgeheven.

Zo zien we dat het in de periode 840-845 een Griek is, Methodios, de latere Slavenapostel samen met zijn broer Konstantinos-Kyrillos, die exarchont is in een Sklavinia bij de Strymonrivier. Wel is het karakteristiek dat hij zijn beroemde "Wet ter berechting van de mensen" van omstreeks 845 in het Slavisch opstelt, klaarblijkelijk omdat de kennis van het Grieks van zijn onderdanen onvoldoende is ⁶. De geleidelijke integratie van de Sklavinas in de normale administratieve indeling van het Rijk is te danken aan de grotere greep die Konstantinopel erop krijgt, en aan een belangrijk gevolg daarvan, nl. de assimilatie van de leiders van deze Sklavinas, die als eersten individueel overgaan naar het christelijke geloof en ook Grieks beginnen te spreken. De kerstening van de Slaven binnen de Rijksgrenzen verloopt dan ook in het Grieks; er is nog geen sprake van een eigen Slavische liturgie, wanneer vanaf het einde van de achtste eeuw hele stammen gekerstend worden. De kerkorganisatie van Makedonië toont aan dat de Slaven van Makedonië in de eerste decennia van de 9de eeuw al gekerstend waren. Zo kunnen de historische gebieden van Makedonië en Thrakië in de loop van de 9de eeuw georganiseerd worden als themata (nl. Thessaloniki, tussen 824 en 836, Makedonia (= Thrakië !, cf. supra) tussen 789 en 802, en Strymon, ten laatste in 899), met afschaffing van de autonomie van de Sklavinas. De inrichting van een gebied als thema veronderstelt immers dat dat gebied gepacificeerd is, en geen interne problemen meer kent; het Rijk verwacht immers van het leger van het thema dat het zijn aandacht exclusief kan wijden aan buitenlandse problemen, zonder afgeleid te worden door ongecontroleerde binnenlandse elementen .

De opheffing van de aparte status van de Slaven betekent echter niet dat ze in de 9de eeuw volledig gezagsgetrouw zouden geworden zijn. De Byzantijnse bronnen gewagen nog altijd van strooptochten en piraterij, en wijten dit aan de hopeloze incompatibiliteit met elke vorm van gezag bij dit volk : het gaat ook vooral om de Slaven rond de Strymon die onmiddellijke burens van de onafhankelijke Bulgaren zijn.

De Bulgaren blijven trouwens voor serieuze problemen zorgen. Byzantium heeft zich nooit willen neerleggen bij de onafhankelijkheid van 681, en er ontstaan regelmatig conflicten. Toch slaagt het Rijk erin, na een spannende wedstrijd tegen Rome, de Bulgaren te kerstensen, in 864, precies op het ogenblik dat Kyrillos en Methodios Moravië proberen te bekeren.

De Byzantijnse missie in Bulgarije introduceert aanvankelijk Griekse clerus en Griekse liturgie in het naburige koninkrijk. Maar nadat de missie in Moravië, die met Slavische liturgie werkte, daar verdreven is, trekken enkele

⁶ H. Ahrweiler, in : Σακελλαρίου, p. 274.

leerlingen van Kyrillos en Methodios, nl. vooral Clemens en Naum naar Bulgarije, en introduceren daar hun Slavische kerktaal en het Cyrillische alfabet, zeer tegen de zin van de Byzantijnse clerus die al ter plaatse is. Zij beschouwen het Grieks immers als de christelijke taal bij uitstek, en tolereren vertaling enkel in een verafgelegen streek als Moravië, waar het erop aan komt de Slavische bevolking zo vlug mogelijk te bekeren om Rome voor te zijn. Maar hoezeer de Bulgaarse khans de Byzantijnse cultuur ook bewonderen, toch kiezen ze voor de ontwikkeling van een Slavische liturgie en schrijftaal, wel omdat ze zich ervan bewust zijn dat deze sterk zullen bijdragen tot de eenmaking van het koninkrijk en de versmelting van de voorheen onderscheiden Protobulgaren en Slaven. Zo wordt de Bulgaarse hoofdstad, Preslav, een centrum van Byzantijnse cultuur in het Slavisch : een explosieve situatie, omdat beide rijken dezelfde ideologie delen, waardoor Bulgarije een rivaal voor Byzantium wordt.

Boris had al de noordelijke helft van Makedonië, met Ohrid en Bitola, veroverd, en had zijn grens zo verlegd tot iets bezuiden de huidige staatsgrens tussen Griekenland en de voormalige Joegoslavische deelrepubliek Makedonië. In Ohrid richtte Clemens een school op, om een eigen Slavische clerus en leraars op te leiden. Hier werd het Cyrillische alfabet ontworpen, en werd de basis gelegd voor een cultuur in de Slavische volkstaal, waar niet alleen Bulgarije, maar ook Bosnië, Servië en Rusland van zouden profiteren. Tsaar Symeon, Boris' zoon (893-927), die in Konstantinopel gestudeerd had en perfect Grieks sprak, liet zich tot medekeizer kronen door de patriarch, naast de onmondige Konstantinos VII. De daarop volgende onenigheid leidde tot een lange reeks oorlogen tussen Bulgarije en Byzantium. Symeon verpletterde de legers van de keizer, en slaagde erin zijn heerschappij uit te breiden tot Adrianopel, Serres en Kastoria : bijna geheel Makedonië, op Thessaloniki na, kwam zo onder zijn bewind. Het veroverde gedeelte van Makedonië werd een integrerend deel van Bulgarije, met dezelfde militaire en administratieve indeling als in Bulgarije zelf.

Na de dood van Symeon wordt Bulgarije een twistappel tussen de opkomende grootmacht, het Rusland van Kiev, en Byzantium. De strijd wordt beslecht wanneer keizer Ioannis Tsimiskis zich in 971 meester maakt van de Bulgaarse hoofdstad en van de tsaar, en de onafhankelijkheid van Bulgarije opheft. Het gebied wordt na bijna drie eeuwen weer in het Rijk ingelijfd. Maar de plotse dood van Tsimiskis in 976 geeft aan enkele jonge Slavische prinses uit Makedonië de mogelijkheid te rebelleren. De rebellie slaagt, en één van de prinses, Samuel herovert, vertrekkend van de streek van Ohrid, het grootste gedeelte van Bulgarije en van Makedonië, tot zelfs Larissa, maar weer afgezien van Thessaloniki, Serres en de gehele Makedonische kuststreek (cf. kaart 3). Bovendien omvat zijn rijk het grootste deel van Servië, en reikt het tot aan de Adriatische Zee, door de verovering van Dyrrachium en geheel het huidige Albanië. De Byzantijnse tijdgenoten beschouwden Samuels rijk als de

voortzetting van het Bulgaarse rijk van Symeon; men constateerde enkel dat het zwaartepunt van dat rijk van het Oosten naar het Westen (nl. Makedonië) verschoven was.

De naoorlogse geschiedschrijving van Skopje maakt er echter een "Makedonisch" rijk van, d.w.z. een rijk van Makedonische Slaven, waarin de Bulgaren, net als de Grieken trouwens, slechts een minderheid vormden. Dit onderscheid tussen Bulgaren en Makedonische Slaven vormt op zijn zachtst gezegd een anachronisme van bijna duizend jaar. De historici van Skopje doen dan ook het onmogelijke om uit te leggen dat Samuel zelf maar *deed alsof* hij het Bulgaarse rijk voortzette, om prestigerekenen. Dat hij daar dan wel bijzonder goed in geslaagd is blijkt uit de bijnaam die keizer Basilius II kreeg toen hij in 1014 het leger van Samuel verpletterde, en de veertienduizend gevangenen de ogen uitstak, waarbij hij bij een op honderd slechts één oog liet uitsteken om de anderen terug naar hun koning Samuel te voeren, die van ontzetting het leven liet. Deze wreedheid bezorgde keizer Basilius nl. de bijnaam Βουλγαροκτόνος, lett. de "Bulgarendoder". Met deze overwinning werd een definitief einde gesteld aan het eerste Bulgaarse rijk, dat gedurende meer dan honderd jaar het noordelijke en westelijke gedeelte van Makedonië had omvat. De Slavische bevolking van Makedonië was in deze periode uiteraard volledig onder Bulgaarse invloed gekomen, wat diepe sporen naliet ook in de periode na de herinlijving van Bulgarije en Makedonië in het Rijk; bij Slavische opstanden in de 11de eeuw werd de Griekse bevolking van Makedonië zwaar geteisterd : πάντα τὸν παρευρεθέντα Ῥωμαῖον ἀνηλεῶς καὶ ἀπανθρώπως ἀναιρούντες.⁷

Maar Bulgarije verliest door zijn nederlaag zijn patriarchaat, dat vervangen wordt door het autocefale aartsbisdom van Ohrid, waarvan de titularis rechtstreeks door de Byzantijnse keizer benoemd wordt. De voormalige Bulgaarse gebieden staan op die manier bloot aan een grondige religieuze en culturele vergrieksing, die nog versterkt wordt door de vestiging van Turkse en Walachse nomaden door Byzantium in Bulgarije.

In 1185 breekt echter een nieuwe opstand uit. Na twee vruchteloze campagnes moet de keizer de onafhankelijkheid erkennen van deze nieuwe staat, het tweede Bulgaarse Rijk, grosso modo het noordelijke deel van het huidige Bulgarije. In datzelfde jaar wordt Thessaloniki ook veroverd en geplunderd door de Normandiërs van Sicilië, die de voorbodes zijn van de verschrikkingen die de Westerse kruistochten nog gaan brengen in de streek. De Byzantijnen slagen er wel in om de Normandiërs weer te verdrijven, maar Makedonië wordt gedurende een lange periode in grote instabiliteit gedompeld, die alleen ten goede komt aan de Slavische feodale krijgsheren in

⁷ Σκυλιτζής 409-410, geciteerd door H. Ahrweiler, in : Σακελλαρίου, p. 286, n. 43.

dit gebied, die vrijwel onafhankelijk kunnen handelen.

De vierde kruistocht van 1204 bezorgt Byzantium de genadeslag : zowel Thessaloniki als Konstantinopel worden door de Westerse, "Latijnse" of "Frankische" kruisvaarders ingenomen en geplunderd, en vervolgens tot hoofdstad gemaakt van feodale staten naar Westeuropees model. De situatie in Makedonië blijft erg onstabiel. De Bulgaren maken van de gelegenheid gebruik om de gebieden in N. en W. Makedonië, die reeds tot het eerste Bulgaarse Rijk behoord hadden, te heroveren, en bovendien ook het gehele kustgebied van Oost-Makedonië en West-Thrakië. Dit tweede Bulgaarse Rijk (cf. kaart 4) in zijn grootste uitbreiding (1241) vormt dan het modelbeeld van de "rechtvaardige grenzen", zoals de Bulgaren die zich in de nationalistische 19de eeuw met nostalgie zullen herinneren. De heerschappij over Thessaloniki wisselt tussen de Franken en de Griekse reststaatjes van Epirus en Nikaia, die vanaf 1246 de controle heroveren over geheel Makedonië .

Maar ondertussen is ook Servië op het toneel verschenen. De Serviërs waren al sinds de 7de eeuw geïnstalleerd op het territorium van het Byzantijnse Rijk; ze waren gekerstend door leerlingen van Kyrillos en Methodios in dezelfde periode als Bulgarije (tussen 867 en 874) en vormden sindsdien een vazalstaat van Byzantium. In 1166 verklaart koning Stjepan Nemanja zich met steun van de koning van Hongarije onafhankelijk. Het rijk blijft alleszins, door zijn godsdienst en door de dynastieke huwelijkspolitiek, binnen de Byzantijnse invloedssfeer. De versplintering van het Byzantijnse rijk die volgt op de 4de kruistocht geeft de Serviërs echter de mogelijkheid om op hun beurt een groot rijk op te bouwen. In 1282 verovert het Servische leger Noord-Makedonië. Kort daarna valt ook Christopolis, het latere Kavala, en wordt de Strymon bereikt. In 1331 wordt Stjepan Dušan Servische koning : hij gaat verder met de verovering van Makedonië : Edessa, Kastoria en Serres (1345) vallen in Servische handen. Enkel Thessaloniki blijft Byzantijns. (cf. kaart 5) Stjepan Dušan laat zich in 1346 in Skopje kronen tot keizer van de Serviërs en de Grieken, waarop de patriarch van Konstantinopel hem excommuniceert. Koning Stjepan sterft in 1355, maar nog tijdens zijn leven kreeg hij af te rekenen met weerstand in de Makedonische steden. Na zijn dood verzwakt het centrale gezag, en worden de Servische feodale heren praktisch onafhankelijk. Maar dat zal niet lang meer duren, want in 1354 hebben de Ottomaanse Turken Gallipoli veroverd, en daarmee voor het eerst vaste voet in Europa gekregen. In 1371 wordt een Servisch leger verslagen door de Turken aan de Maritsarivier, de Griekse Evros; in 1383 valt Serres in Turkse handen, in de volgende jaren de andere Makedonische steden; in 1387 valt ook Thessaloniki, maar de Turken laten de stad voorlopig heel wat privileges. In 1403 wordt de stad weer overgedragen aan Byzantium, in 1423 aan de Venetianen, die zich echter zo gehaat maken dat de inwoners zich gaan

afvragen of de Turken uiteindelijk niet verkieslijker zijn. In 1430 wordt de stad tenslotte definitief veroverd door de Turken, die haar gedurende drie dagen plunderen. Daarmee begint de periode van de Turkse overheersing voor geheel Makedonië, zoals trouwens, kort daarna, voor geheel het historische Griekenland.

Ottomaanse periode

Laten we eerst even de ethnolinguïstische samenstelling van het Ottomaanse Makedonië bekijken. Deze samenstelling was in de voorafgaande eeuwen vrij stabiel gebleven : er waren uiteraard de Grieken die door de Slavische invasies grotendeels van het platteland verdreven waren in N.- en W.-Makedonië, maar die in geheel Makedonië veruit de talrijkste groep vormden in de steden. Daarnaast waren er de Slaven, die dus bijna uitsluitend op het platteland woonden, en die volgend op hun kerstening, bij het begin van de 9de eeuw, al gedeeltelijk vergriekst waren. Maar dit assimilatieproces was onderbroken door de lange periode waarin het grootste deel van Makedonië in Slavische, maar toch nog orthodox-christelijke staten was geïncorporeerd, nl. vanaf ongeveer 900 tot 1014 en vanaf 1185 tot 1246 in Bulgarije, en daarna vanaf 1345 gedurende ongeveer 25 jaar in Servië.

In Thessaloniki en de andere grote steden van Makedonië bestonden sinds de Oudheid belangrijke Joodse kolonies, die net als de andere Joden in de diaspora Grieks spraken. Na de Turkse verovering werden de rangen van de Romanioten, zoals de Byzantijnse Joden genoemd werden, aangevuld door Joden van heel diverse afkomst, die door de Ottomanen met open armen onthaald werden. De eerste Joden kwamen rond 1470, uit Beieren en Hongarije, en spraken Yiddisch. Vanaf 1492 kwamen in groten getale Sefardische Joden, die door de zeer katholieke koningen uit Zuid-Spanje verdreven werden op het ogenblik dat ze dit laatste bolwerk van de Islam heroverden. Uit Zuid-Italië kwamen ze in 1493, uit Portugal in 1497, en uit de Provence in 1506. In de 17de eeuw kwamen er uit Polen, de Oekraïne en Noord-Afrika, en in de 18de eeuw kwamen er weer uit de Zuideuropese landen. Aanvankelijk onderhielden deze groepen zeer weinig contact met elkaar, maar geleidelijk kwam er onderlinge assimilatie, waarbij de Spaanse taal en cultuur van de Sefardim de bovenhand haalden. Zo kwam het dat de Joodse gemeenschap vanaf het midden van de 16de eeuw tot het einde van de 19de eeuw veruit de grootste in Thessaloniki was. In 1900 maakte ze nog de helft van de 170 000 inwoners van deze unieke Spaans-Joodse stad uit. Na de intocht van de Griekse troepen in 1912 nam de gemeenschap af tot 50 000 door emigratie. In 1943 werd ze uitgeroeid tijdens de Duitse bezetting.

De eerste Turken werden door Byzantium zelf in Makedonië gevestigd, om de homogeniteit van de Slavische bevolking te breken. Maar hun aantal

werd gevoelig opgedreven vanaf het begin van de Ottomaanse verovering. Reeds in 1391 werden duizenden Turkmenen in de vallei van de Vardar gevestigd, waardoor dit gebied een echte Turkse mark werd. De permanente staat van oorlog in heel de Balkan in deze periode veroorzaakte een doorgedreven ontvolking : de inwoners van dorpen en steden sloegen op de vlucht telkens een leger naderde, en werden gedecimeerd door de oorlogsoperaties en door ziektes; bij verovering werden dorpen en steden systematisch geplunderd en verwoest. Pas na de Ottomaanse verovering keert de rust weer; de opeenvolgende sultans herbevolken de steden, op de eerste plaats Konstantinopel zelf en Thessaloniki, maar ook de kleinere, met Turken die massaal uit Azië overgebracht worden, met Grieken die ze de toelating geven terug te komen of die uit andere streken (vooral de eilanden) gehaald worden, met Joden, Armeniërs, enz. Om strategische redenen introduceren de Ottomanen ook massale Turkse nederzettingen op het platteland, in de nabijheid van de hoofdwegen, in de valleien van de bevaarbare rivieren en langs de kust. Ter vervollediging van het reeds erg complexe beeld moet men nog rekening houden met de islamisering van voorheen christelijke bevolkingsgroepen die veelal wel hun eigen taal blijven spreken, maar toch als Turken beschouwd worden door de anderen (o.a. de Bosnische moslims), en met een belangrijke expansie van (geïslamizeerde) Albanen naar West-Makedonië, dat vanaf het einde van de 17de eeuw ontvolkt was geraakt als gevolg van de oorlog tussen Oostenrijk en het Ottomaanse Rijk, en de daaruit voortvloeiende anarchie en banditisme.

Wanneer men bij de tot dusver genoemde volkeren (Grieken, Slaven, Joden, Turken, geïslamizeerde Slaven en Albanen) nog de talrijke Walachen (nomadische herders die een met het Roemeens verwante Romaanse taal spreken) en zigeuners optelt, komt men tot de uiterst complexe situatie van vermenging van volkeren, die aanleiding heeft gegeven tot het ontstaan van de culinaire term "macédoine", waarvan de oudste op dit ogenblik bekende attestatie uit 1771 dateert, maar die zeker ouder is.

Toch schied deze ethnolinguïstische complexiteit pas problemen vanaf het einde van de 18de eeuw, wanneer het concept "nationalisme", dat in het Westeuropese humanisme ontstaat, en zijn meest consequente uitdrukking vindt in de Verlichting, cf. Schlegels dictum "Quot linguae, tot gentes" (cf. bij ons "de taal is gans het volk" !), in de Balkan geïntroduceerd wordt. In het Ottomaanse rijk was nl. niet de taal, maar wel de godsdienst, zowel de iure als de facto, de basis voor het onderscheid dat tussen de verschillende bevolkingsgroepen gemaakt werd. Reeds vóór de verovering van Konstantinopel en de volledige integratie van Byzantium in het Ottomaanse rijk hadden de mohammedaanse heersers godsdienstige minderheden in hun territoria behandeld volgens het *millet* systeem. Een *millet* is een bevolkingsgroep met dezelfde godsdienst. Aangezien de fundamentele keuze gemaakt werd om niet-mohammeda-

nen niet te verplichten zich te bekeren, maar ze als tweederangsburgers te behandelen, konden ze niet volgens het mohammedaanse recht behandeld worden, dat immers gebaseerd was op de *šjar'ia* en dus vreemd was aan de ongelovigen. Daarom gaf men aan de ongelovige bevolkingsgroepen het recht om zelf hun interne aangelegenheden te beredderen, o.l.v. hun godsdienstig hoofd, dat verantwoordelijk werd gemaakt voor de goede gang van zaken binnen de gemeenschap, en voor de relaties met de mohammedaanse heersers. Dit zelfbestuur van de onderworpenen maakte om evidente redenen plaats voor een rechtstreekse ingreep van de feitelijke heersers in geval van misdaden, als verraad, moord, diefstal of rellen.

De veroveraar van Konstantinopel, sultan Mehmed II, stelde onmiddellijk na de verovering een nieuwe patriarch aan, die door zijn onverzoenlijkheid t. o. v. de idee van een kerkelijke Unie met het Westen de sultan alle garanties gaf dat hij niet zou intrigeren met het Westen. Op deze manier gaf de sultan, die Grieks bloed in zijn aderen had en uit een door de verschillende christelijke vrouwen gebyzantinizeerde harem stamde, uiting aan de idee van imperiale continuïteit tussen Byzantium en het Ottomaanse rijk, waarvan hij net als zijn voorgangers doordrongen was. Voor het patriarchaat van Konstantinopel had deze nieuwe wending belangrijke gevolgen: niet alleen nam het een aantal administratieve, juridische en politieke taken op zich, die voorheen tot het burgerlijke gezag hadden behoord, maar - wat ons in dit kader meer interesseert - het strekte voortaan zijn gezag weer uit over het geheel van de Balkan. De zelfstandige patriarchaten van Bulgarije en Servië waren verdwenen na de opheffing van de zelfstandigheid van deze staten. De "Rûm Millet", of "Griekse natie" (het Turkse woord "Rûm" stamt uiteraard van het Griekse woord "Ῥωμαῖος"), vormde dus het geheel van alle orthodoxe christenen in het Ottomaanse rijk, ongeacht of die nu Grieks, Bulgaars, Servisch, Albanees of Walachs spraken. Zo zorgde de Ottomaanse verovering voor de politico-religieuze hereniging van de fragmenten van de orthodoxe wereld die eeuwenlang gescheiden waren geweest. Aangezien er op dat ogenblik van (taal)nationalisme nog geen sprake was, en er inderdaad geen doctrinaire verschillen tussen de voormalige nationale kerken hadden bestaan, schiep deze gang van zaken nergens problemen. Het leidde wel tot een vergrieksing van de hogere kerkelijke hiërarchie, ook in streken zonder Griekse bevolking, maar tot de 18de eeuw bestond er geen enkele wil om de niet-Griekse bevolking te vergrieksen. De locale liturgische taal bleef dan ook dezelfde als voorheen.

In het Makedonische gebied lagen de zaken echter complexer. Eerst moet duidelijk gezegd worden dat er in het Ottomaanse rijk geen administratieve eenheid "Makedonië" bestond. De term werd enkel gebruikt door westerse reizigers en diplomaten, en had een louter geografische inhoud: hij verwees in essentie naar het gebied dat in de Oudheid het Makedonische koninkrijk had gevormd, maar omvatte vanaf deze periode ook, zonder dat men goed weet waarom, gebieden als Skopje en Kjustendil, die voorheen nooit Makedonisch

waren geweest (cf. kaart 1). Dank zij de sterke aanwezigheid van Griekse bevolking in alle stedelijke centra, ook ten N. van de huidige staatsgrens, werd de liturgie in het Kerkslavisch steeds meer teruggedrongen ten voordele van het Grieks. In Ohrid, dat nochtans door de school van Clemens de bakermat van het Cyrillische alfabet was geweest, en dat de zetel was van een autocefaal aartsbisdom dat naast aangrenzende gebieden ook het grootste deel van het historische Makedonië bevatte, was het Grieks reeds op het einde van de 16de eeuw de taal van liturgie en onderwijs. Deze ontwikkelingen op godsdienstig gebied werden versterkt door de opkomst van een sterke Griekse handelaars-bourgeoisie, vanaf de 17de eeuw. In deze periode begint de verzwakking van het Ottomaanse Rijk, dat zich hoe langer hoe meer commercieel moet openstellen voor West-Europa. De bevolkingsgroep die het meeste profiteert van deze toenemende handel zijn de Grieken, die op deze manier de sociaal hogere klasse gaan vormen ook in streken die niet uitsluitend door Grieken bevolkt worden. Van deze Griekse burgerij gaat in het kader dat ons hier interesseert een dubbele werking uit. Ten eerste door de scholen die door groepen burgers of door individuele weldoeners opgericht werden, met het Grieks als onderwijstaal, en met een veel hoger niveau dan voorheen het geval was geweest. Een tweede aspect van deze Griekse scholen dat ons hier interesseert is hun openheid voor het Westen. Vakken als wiskunde, aardrijkskunde of natuurkunde werden in navolging van het Westen op het programma gezet; en, het belangrijkste van allemaal, ook het Westeuropese ideeëngoed drong via deze Griekse scholen de Balkan binnen, waardoor de kiemen van politieke emancipatiedrang van de burgerij en van nationalisme gelegd werden. Door zijn hoge economische, sociale en educatieve ontwikkeling was de Griekse bevolkingsgroep de eerste op de Balkan om, los van het op godsdienst gebaseerde *millet*-systeem, een eigen nationaal bewustzijn te ontwikkelen. Het peil van het Griekse onderwijs, dat veel hoger lag dan dat van de Slavische scholen, als die er al waren, gecombineerd met het hoge sociale prestige van de Griekse burgerij, lag aan de basis van een krachtige assimilatie-drang van de Slavisch-talige bevolking, die des te sterker was in Makedonië omdat de eigenlijke Griekse bevolking daar ook het talrijkst was. Hier ligt ook de oorsprong van het verschil tussen de criteria waarmee de Grieken en de Bulgaren iemands nationaliteit bepaalden : terwijl de Bulgaren zich baseerden op de taal die hij spreekt, namen de Grieken zijn nationaal bewustzijn als basis. Dat onderscheid doet zeker in een Belgische context allerlei lampjes branden; maar het staat vast dat de Griekse korpsen in de bevrijdingsoorlog van Makedonië in heel wat districten grotendeels uit Slavisch- en Walachstaligen bestonden, die voor de Griekse zaak vochten.

Onafhankelijkheidsstrijd

Daarmee zijn we beland bij de periode van de onafhankelijke nationale staten. Het uitgangspunt voor de onafhankelijkheidsstrijd van de verschillende

volkeren in de 19de eeuw is precies hetzelfde. De Turkse overheersing mag al sinds vier eeuwen duren, dat verandert niets aan het feit dat ze als een onrecht aangevoeld wordt dat ongedaan moet gemaakt worden. De 19de eeuw is geen tijd voor coëxistentie, voor tolerantie voor andere volkeren en godsdiensten. Het doel dat alle christelijke volkeren voor ogen staat is dat van een homogene, nationale staat. Het is in deze opvatting evident dat de allochtonen uit deze staat moeten verwijderd worden door gedwongen emigratie of door fysieke liquidatie. Het gaat om een Reconquista, waarbij het doel de middelen wettigt. Zo wordt het aantal moslims van de Peloponnesos die tijdens de Griekse vrijheidsoorlog gedood werden op 40 000 geschat. De Turken van hun kant doodden als represaille duizenden Grieken van Chios, Konstantinopel en andere steden. Men schat het totaal aantal Griekse slachtoffers van de onafhankelijkheidsstrijd op 200 000. Geen wonder dat de relaties tussen de twee volkeren hierdoor blijvend beïnvloed zijn.

Het doel - een onafhankelijke nationale staat - was dus in principe voor alle christelijke Balkanvolkeren hetzelfde. Ze hanteerden ook - impliciet - hetzelfde criterium voor de territoriale afbakening van hun te bevrijden staat : een gebied dat tot het historisch patrimonium van hun natie behoorde, moest binnen de eigen staatsgrenzen opgenomen worden. Maar het is evident dat de toepassing van dit identieke principe door de verschillende volkeren precies wat Makedonië betreft tot radicaal divergerende conclusies moest leiden. De Grieken vonden nl. dat het historische Makedonië hun toekwam, omdat het als land van Philippos en Alexander al Grieks was en door de Byzantijnse geschiedenis heen altijd overwegend Grieks was gebleven. De hoofdstad, Thessaloniki, was nooit in Slavische handen gevallen. Maar de Bulgaren verwezen naar de opeenvolgende middeleeuwse Bulgaarse rijken, die het grootste deel van Makedonië omvat hadden. De Serviërs van hun kant verwezen naar het Servische Rijk van tsaar Stjepan Dušan, waartoe het noordelijke en het westelijke gedeelte van Makedonië behoord hadden (cf. kaart 7).

Het was dus geenszins een uitgemaakte zaak bij welke van de grote christelijke Balkanvolkeren het gebied gevoegd moest worden, als het al niet Ottomaans kon blijven, gezien de sterke Turkse aanwezigheid in het hele gebied, inclusief de hoofdstad Thessaloniki. Voor 1880 neemt men een gezamenlijke bevolking aan van 93 000 inwoners voor Thessaloniki, die als volgt verdeeld zijn : 40 000 Joden, die alle belang hadden bij een Ottomaanse status quo, 25 000 Turken, 25 000 Grieken en 3 000 Westerlingen. Voor het geheel van het Makedonische gebied zijn cijfers erg moeilijk te geven, omdat Makedonië geen bestuurlijke eenheid vormde, maar ook - en vooral - omdat de criteria voor het bepalen van de nationaliteit zo uiteenliepen. Hangt iemands nationaliteit af van de taal die hij spreekt, of van de school die hij volgt of de kerk waar hij praktizeert? Op basis van de Ottomaanse volkstelling van 1906 komt men tot de volgende cijfers, voor geheel Makedonië (inclusief Skopje),

die overigens flink afwijken van de Griekse, Servische en Bulgaarse statistieken terzake, die ook onder elkaar wel gigantische verschillen vertonen : moslims : 1 145 000; Grieken : 623 000; Bulgaren : 626 000.

Het Kerkprobleem was ontstaan in 1870, toen de Bulgaarse orthodoxen na lang aandringen van de sultan verkregen dat hij officieel de oprichting van het "Bulgaarse Exarchaat", d.w.z. van een zelfstandige Bulgaarse Kerk, goedkeurde. Daarmee was tegelijkertijd ook het Bulgaarse volk als een *millet* erkend.

Het probleem leek een ontkenning te krijgen toen Rusland naar aanleiding van opstanden in Bosnië, Herzegovina en Bulgarije, het Ottomaanse Rijk de oorlog verklaarde en het versloeg tijdens de Russisch-Turkse oorlog van 1877-1878. Het bilaterale vredesverdrag van San Stefano (het huidige Yesilköy, de luchthaven van Istanboel), voorzag niet alleen de onafhankelijkheid van Bulgarije, maar ook de aanhechting van het grootste deel van Makedonië, afgezien van Thessaloniki, Chalkidiki en Zuid-Makedonië, die in Ottomaanse handen zouden blijven (cf. kaart 6).

Maar dit verdrag was onaanvaardbaar voor de andere grote Europese mogendheden, omdat het Rusland, via zijn beschermeling Bulgarije, tot meester van de Balkan maakte. De mogendheden die in de 19de eeuw de grote Europese aangelegenheden op grond van consensus regelden, werden drie maanden later door Bismarck naar Berlijn uitgenodigd. Het nieuwe vredesverdrag voorzag wel nog de onafhankelijkheid van Bulgarije, maar zonder Makedonië, dat in zijn geheel Ottomaans bleef, maar nu het terrein werd van een bitsige concurrentiestrijd tussen het Grieks - in de nationale zin - geworden Patriarchaat van Konstantinopel en het Bulgaarse Exarchaat, wat Kerk- en onderwijskeuze van de orthodoxe inwoners van Makedonië betrof.

Hierbij moet aangestipt worden dat Bulgarije in deze periode, net als Griekenland en andere pas onafhankelijke staten, af te rekenen had met een interne taalkwestie ; er was geen nationale standaardtaal voorhanden die van bovenaf kon opgelegd worden. Iedere auteur schipperde op zijn eigen manier tussen het Kerkslavisch en zijn eigen dialect. Nu wijken de Bulgaarse dialecten zo sterk van elkaar af, dat dit niet spontaan tot de vorming van een standaardtaal kon leiden. Toch was iedereen het er in de 19de eeuw over eens dat zowel de Bulgaren als de Slavische inwoners van Makedonië dezelfde taal spraken, nl. Bulgaars, ook al vormden de dialecten van Makedonië een groep die nog meer van de andere afweek dan de andere onderling. De keuze van een compromis bleek erg moeilijk, en gaf aanleiding tot hevige polemieken in het midden van de vorige eeuw. Uiteindelijk kreeg het Oostbulgaars in de praktijk het overwicht, en werd zo de norm van de standaardtaal na de bevrijding van 1878. Het is evident dat deze de facto oplossing in Makedonië, het andere

uiterste van het taalgebied, waar de dialecten precies het meest afweken van deze nieuwe norm, op de grootste weerstand stootte.

De radicale taalpolitiek van het Bulgaarse Exarchaat in het onderwijs in de delen van Makedonië die hun aanhechting bij het Exarchaat gevraagd hadden wakkerde het Slavomakedonische particularisme nog aan. Zo wordt de these dat het Slavomakedonisch niet gewoon een wat afwijkend dialect is van het Bulgaars maar een aparte taal van een aparte, "Makedonisch" genoemde natie, voor het eerst verdedigd in 1903, door Misirkov, in zijn studie "Over Makedonische Zaken". Maar zoals het verdere verloop van de geschiedenis zal aantonen betekende het poneren van deze stelling zeker niet meteen ook het aanvaarden ervan, ook niet in Makedonië zelf. De twee revolutionaire bewegingen die aan het einde van de vorige eeuw streefden naar de bevrijding van de Slavische Makedoniërs van de Turkse overheersing beschouwden zich allebei als Bulgaars. De in 1893 opgerichte Makedonische Revolutionaire Organisatie noemde zich vanaf 1896 Bulgaarse Makedonisch-Adrianopelse⁸ Revolutionaire Organisatie. Om taktische redenen werd in 1902 de naam veranderd in Geheime Makedonisch-Adrianopelse Revolutionaire Organisatie ; in 1895 was in Sofia het Opperste Makedonische Comité opgericht. Beide organisaties beschouwden de Slavomakedoniërs als een in wezen Bulgaars volk. Wat hen onderscheidde was enkel een verschil in tactiek. Het in Makedonië zelf gebaseerde BMARC streed voor de autonomie van het gehele Makedonië, omdat ze vreesden dat de vereniging van geheel Makedonië met Bulgarije niet door de Griekse en Servische burens zou geaccepteerd worden, en dan uiteindelijk tot een deling van het gebied zou leiden. Het OMC van zijn kant was ervan overtuigd dat de Slavische Makedoniërs alleen maar met Bulgaarse hulp konden bevrijd worden, en streefde openlijk naar een van Turken en andere indringers gezuiverd Bulgaars Makedonië. Wat aanvankelijk louter een kwestie van tactiek was, werd later voor een deel van de BMARC ook een overtuiging : deze fractie begon te ijveren voor de stichting van een zelfstandige Makedonische staat.

De Griekse zijde was aanvankelijk gehandicapt door de voortdurende conflicten tussen Griekenland en het Ottomaanse Rijk over andere te bevrijden Griekse gebieden (nl. 1878-1881 : Epirus en Thessalië, 1888-1889 : Kreta). Het kwam zelfs tot een open oorlog in 1896-1897, die door Griekenland verloren werd (maar met de steun van de mogendheden kon Griekenland uiteindelijk nog de autonomie van Kreta in de wacht slepen). De Bulgaaarsgezinden van hun kant werden in deze periode buitengewoon agressief, niet alleen d.m.v. hun religieuze en educatieve politiek, maar ook door een eerste gewapende tussenkomst in 1895, tegen de Turken, die mislukte, maar er was ook niet op onmiddellijk succes gerekend. Het kwam erop aan door beperkte opstanden wrede represailles uit te lokken vanwege de Turken, wat dan vanzelf

⁸ Adrianopel : het huidige Edirne, in Turks Thrakië (cf. kaart 6).

in een later stadium tot een massale opstand zou leiden. Tegelijk was meegenomen dat de Europese mogendheden de indruk kregen dat de "Makedoniërs" inderdaad met alle middelen naar vereniging met Bulgarije streefden.

In de periode tussen 1899-1902 treedt er een escalatie van geweld op : gewapende bendes van het Opperste Comité, de zogenaamde *komitadjis*, terroriseren de christelijke bevolking van Makedonië, en proberen de Griekse leiders in dorpen en steden te elimineren. Het klimaat van terreur bereikt inderdaad zijn doel, en de bevolking in de gemengde centrale zone schaart zich - goed- of kwaadschiks - aan Bulgaarse kant, de Griekse onderwijzers en popes op het platteland zijn immers naar de steden moeten vluchten. De Bulgaarse euforie leidt in 1903 tot de in Noord- en West-Makedonië massaal opgevolgde opstand van Sint-Eliasdag, Ilinden, die vrij vlug door de Turken bloedig neergeslagen wordt. Maar het propagandistische voordeel is ook nu weer enorm voor de Bulgaarsgezinden. Het bloedbad na het neerslaan van de opstand dwingt zowel de mogendheden als Griekenland tot een herbepalen van hun Makedonische politiek. De mogendheden denken nu voor het eerst ernstig over een verdeling van Makedonië volgens de gebieden waar de verschillende volkeren in de meerderheid zijn. Griekenland moet nu volop in de tegenaanval gaan : men organiseert met gewapende vrijkorpsen een contraterreur vanaf 1903, die vanaf 1906 zijn vruchten oplevert. Niemand ontkent dat in veel districten deze Griekse vrijkorpsen hoofdzakelijk uit Slavisch- en Walachstaligen bestonden. Dit feit bewijst echter dat het ethnische bewustzijn inderdaad niet samenviel met de moedertaal. De toestand wordt nog dramatischer wanneer in 1907-1908 een open burgeroorlog uitbreekt tussen de komitadjis van het OMC en de linkse vleugel van het BMARC, die een Slavomakedonische zelfstandige staat wil vestigen. De tactiek die nu gebruikt wordt is die van moorden op onschuldige burgers; dit fenomeen bereikt zijn hoogtepunt in de tientallen zogenaamde "ezelmoorden" : ezels worden beladen met explosieven en dan achtergelaten op druk bezochte markten. De gewapende strijd neemt een einde in 1908, met de staatsgreep van de Jonge Turken, die de modernisering en laïcizing nastreven van de Ottomaanse veelvolkerenstaat, met gelijkberechtiging voor burgers van alle godsdiensten en volkeren. De basis voor deze beweging, die ontstaat vanaf de jaren 1870 in de schoot van de zich ontwikkelende Turkse bourgeoisie van handelaars, intellectuelen en officieren, ligt precies in Thessaloniki, waar trouwens ook de toekomstige Turkse leider Mustapha Kemal (Atatürk) geboren wordt. In een aanvankelijke onbeschrijfelijke euforie leggen de verschillende partijen de wapens neer, en beloven hun doelstellingen langs politieke weg te zullen realiseren. Een autonoom Makedonië, waarvan alle burgers gelijkberechtigd zouden zijn, lijkt voor het eerst mogelijk. Maar de Jongturkse beweging ontpopt zich, eens aan de macht, al gauw tot een Turkse nationalistische beweging, die het rijk wel wil moderniseren, maar toch een Turks rijk wil behouden. In feite is de Turkse bevolkingsgroep de laatste binnen het rijk die

een nationaal bewustzijn ontwikkelt, en zo in botsing komt met het "volksvreemde" gezag van de sultan. Het antagonisme van de verschillende bevolkingsgroepen blijft dus bestaan, evenals het klimaat van anarchie en terreur. Uiteindelijk besluiten de drie christelijke Balkanstaten (Griekenland, Servië en Bulgarije) komaf te maken met de Makedonische kwestie. Ze vallen, in 1912, gezamenlijk Turkije aan, zonder echter het vel van de beer te willen verkopen voor hij geschoten is : er worden geen precieze afspraken gemaakt over de territoriale verdeling van Makedonië na de overwinning, maar over het principe van de verdeling is nu iedereen het eens. De Balkanbondgenoten brengen Turkije in de eerste Balkanoorlog een verpletterende nederlaag toe. Maar de Bulgaren onderschatten de Griekse militaire kracht en zetten het gros van hun troepen op het Thrakische front in, met de bedoeling Istanboel te veroveren. Zo krijgen de Grieken de vrije hand in Zuid-Makedonië, dat met zijn homogeen Griekse bevolking als een rijpe appel in hun schoot valt, en kunnen ze snel oprukken naar Thessaloniki, het hart van Makedonië.

Wanneer de Bulgaren hun vergissing inzien, sturen ze nog vlug een bataljon naar de Makedonische hoofdstad; de Grieken, die naar het Noorden van Makedonië aan het doorstoten zijn, buigen om naar het Oosten en bevrijden Thessaloniki, een paar uren voor de aankomst van het Bulgaarse bataljon. De Serviërs krijgen zo vrije baan in Noord-Makedonië, en stoten door tot Monastiri, het huidige Bitola, dat weliswaar met zijn dichte Griekse bevolking een belangrijk doel voor het Griekse leger is, maar moet opgeofferd worden om Thessaloniki te redden.

Zo kwamen de Bulgaren, die de zwaarste militaire inspanningen tegen de Turken geleverd en de briljantste overwinningen behaald hadden, gefrustreerd uit de oorlog : ongeveer geheel Makedonië dreigde hun te ontglippen. Daarom vielen ze in juni 1913, amper drie maanden na de wapenstilstand van de eerste Balkanoorlog, tegelijkertijd de Grieken en de Serviërs aan, maar ze werden verslagen, en de Griekse troepen bevrijdden nu ook oostelijk Makedonië, met de steden Kavala, Serres en Drama. Van het totale grondgebied van Makedonië, verkreeg Bulgarije, bij de vrede van Boekarest in 1913, maar 10 %, terwijl Servië 39 % verkreeg. Zo was de proportie van grondgebied dat Serviërs en Bulgaren onder elkaar verdeelden zonder twijfel omgekeerd evenredig met de nationale voorkeur van de betrokken bevolking. De grens die door het einde van de militaire operaties was getrokken (cf. kaart 6) was ook zeker geen volmaakte scheidingslijn tussen de Griekse en de Slavische bevolking : het Zuiden was wel homogeen Grieks, en het Noorden rond Skopje, homogeen Slavisch, maar er was nu eenmaal het centrale gebied, de zone tussen Ohrid, Prilep en Nevrokop in het Noorden, en Kastoriá, Giannitsá en Serres in het Zuiden , waar het nationale bewustzijn erg vlottend was.

Er bleven nog talrijke Grieken ten noorden van de nieuwe grenzen, maar nog meer Slavischtaligen ten zuiden ervan. Deze groepen stelden problemen in de nieuwe staten, die de ambitie hadden zich te identificeren met naties, naar het model van de Franse revolutie, dat in het Westen ook door landen als Duitsland en Italië was gevolgd.

Maar vooraleer dit probleem aan een oplossing toe was, brak amper een jaar later een derde Balkanoorlog uit, die in onze streken beter bekend is als de Eerste Wereldoorlog. Griekenland bleef door interne tweedracht tot 1917 buiten de oorlog. Maar Bulgarije zag de kans om zijn conflict met Servië op te lossen. Zowel de Centrale mogendheden, Duitsland en Oostenrijk-Hongarije, als de Entente (Frankrijk, Engeland en Rusland) beloofden Bulgarije Servisch Makedonië, als het aan hun kant de oorlog in wou gaan - wat van de kant van de Entente uiteraard erg kras was, aangezien ze precies voor de verdediging van Servië zelf de oorlog ingegaan waren! Na een jaar aarzelen koos Bulgarije voor de Centrale mogendheden, en veroverde terstond Servisch Makedonië, wat door een groot deel van de bevolking als een bevrijding werd aanzien. Maar in 1918 capituleerde Bulgarije, en het moest niet alleen Servisch Makedonië weer afstaan aan Servië, maar ook West-Thrakië aan Griekenland.

Na de Eerste Wereldoorlog

Vóór de Balkanoorlogen, toen Makedonië nog Ottomaans was, hadden de Serviërs het Makedonische particularisme met alle macht aangemoedigd, om de Bulgaren tegen te werken. In het in december 1918 opgerichte Koninkrijk van Serviërs, Kroaten en Slovenen (dat in 1929 werd omgedoopt tot koninkrijk Joegoslavië) was er echter geen plaats meer voor zo'n apart Slavomakedonisch volk. Officieel waren de Slavomakedoniërs "Zuidserviërs". Maar er werd wel een actieve koloniatiepolitiek gevoerd om, door oases van niet-makedonische kolonisten, de ethnische homogeniteit van het gebied te breken. De leraars en priesters, die voor de oorlogen in niet-Servische scholen en kerken hadden gewerkt (dus het merendeel), werden ontslagen; het aantal scholen in Servisch Makedonië nam na 1918 dramatisch af. In heel wat afgelegen streken waren er geen scholen meer. De enige officiële taal was het Servisch; van de minderheidstalen werd alleen het Turks getolereerd. In 1920 werd in Skopje een faculteit Letteren & Wijsbegeerte opgericht, als antenne van de universiteit van Belgrado, met het doel via een Servisch onderwijs de Makedoniërs ook in de realiteit tot Serviërs te maken.

De gevolgen van deze assimilatiepolitiek met ijzeren hand lieten niet op zich wachten. Uit Servisch Makedonië, maar ook uit Grieks Makedonië en West-Thrakië waren na de oorlog reeds tienduizenden Bulgaren naar Bulgarije gevlucht. Een bilateraal verdrag van 1927 tussen Griekenland en Bulgarije voorzag in een zgn. "vrijwillige" bevolkingsruil, waarvan 35 000

Grieken in Bulgarije, en nog eens 53 000 Bulgaren in Griekenland gebruik maakten : in totaal had Bulgarije meer dan een kwart miljoen vluchtelingen uit Servisch en Grieks Makedonië en uit West-Thrakië opgenomen, wat de kiemen legde voor een agressief irredentisme. Deze vluchtelingen legden zich niet neer bij hun verbanning, en richtten de éne nationalistische Makedonische beweging op onder de naam "Interne Makedonische Revolutionaire Organizatie" (IMRO), die streefde naar de omverwerping van het Servische bestuur over Makedonië.

Deze IMRO kon met haar vaak terroristische acties de opbouw van een succesvol Servisch bestuur van Makedonië in de periode tussen de wereldoorlogen beletten. Zij was het die in de praktijk het bij Bulgarije gehechte gedeelte van Makedonië bestuurde, en ze had een grote invloed op de Bulgaarse politiek. Zo slaagde ze erin om elke toenadering tussen Bulgarije en Joegoslavië te dwarsbomen. In oktober 1925 kwam het tot een splitsing binnen de IMRO : van de rechtervleugel, die een rechtse staatsgreep in Bulgarije zelf had gesteund, scheidde zich de linkervleugel af, die onder sterke communistische invloed stond, onder de naam "IMRO (Verenigd)". In navolging van het ondertussen communistisch geworden Moskou streefde deze vleugel een autonoom verenigd Makedonië na (dus zowel het Joegoslavische, het Bulgaarse als het Griekse deel) in het kader van een Balkanfederatie.

In het Griekse deel van Makedonië was de ethnische situatie intussen echter grondig gewijzigd ; er was niet enkel een bevolkingsuitwisseling geweest tussen Griekenland en Bulgarije (cf supra), maar ook tussen Griekenland en Turkije. Na de militaire katastrofe in Klein-Azië in 1922, en de hergeboorte van Turkije als een Turkse nationale staat o.l.v. Atatürk, werden ongeveer anderhalf miljoen Kleinaziatische Grieken tot emigratie gedwongen. Op grond van het verdrag van Lausanne werden de laatste moslims die nog in Makedonië gebleven waren, zo'n 40 000, naar Turkije overgebracht. Zo'n 650 000 Griekse vluchtelingen vestigden zich in Makedonië, waar ze 45 % van de bevolking uitmaakten. In 1913 had het pas Grieks geworden deel van Makedonië 1 167 217 inwoners waarvan een groot deel moslims of zich Bulgaar voelende Slaven. In 1928 had het gebied 1 412 477 inwoners, waarvan 638 253 Kleinaziatische Griekse immigranten, d.w.z. dat van de oorspronkelijke bevolking zo'n 400 000 mensen verdwenen waren. Deze cijfers geven een idee van de radicale demografische wijziging van dit gebied op 15 jaar tijd.

Het homogene karakter van de overblijvende Slavische gebieden was daardoor opgeheven : de Slavische dorpen vormen nu eilanden temidden van een zee van Grieken. De Griekse regering was echter verplicht, in het kader van de emancipatie van de volkeren die de leidraad was van de vredesverdragen na de eerste wereldoorlog, om de gelijkberechtiging en de mensenrechten van haar nationale minderheden te garanderen, inclusief het recht op pers, onderwijs, godsdienst en berechting in eigen taal. Daartoe werd

tussen de Griekse minister Politis en zijn Bulgaarse collega Kalfón in 1924 het protocol van Genève opgesteld, waardoor de Slaven in Griekenland als Bulgaren erkend werden en hun rechten gegarandeerd. Er kwam onmiddellijk felle reactie, en wel van twee kanten : Servië zegde onmiddellijk zijn uit 1913 daterende vriendschapsverdrag met Griekenland op; in Griekenland zelf kwam het tot een uitbarsting van patriotisme, waardoor het parlement weigerde het protocol te ratificeren. Sindsdien wordt in Griekenland een strikte assimilatiepolitiek gevoerd t.o.v. de Slavischtalige bevolking.

In 1939 breekt de Tweede Wereldoorlog uit, dit keer niet om redenen intern aan de Balkan; de Balkanstaten houden zich aanvankelijk voorzichtig buiten de oorlog, en worden er pas in betrokken door Mussolini's megalomane veroveringspolitiek t.o.v. Albanië en Griekenland. Het is maar wanneer Italië in de winter 1940-1941 verslagen wordt door de heroïsche Griekse troepen, dat Duitsland zeer tegen zijn wil de Balkan ingezogen wordt, en in zijn kielzog Bulgarije meetrokt. Duitsland en Italië hadden nl. geprobeerd Joegoslavië aan hun kant de oorlog in te krijgen; als beloning zou Joegoslavië Thessaloniki krijgen, en daarmee de zo begeerde royale uitweg naar de Egeïsche Zee. De Joegoslavische regent, Paul, stemt op 21 maart 1941, na lang aarzelen, uiteindelijk toe. Bij de bekendmaking van het verdrag, op 25 maart, volgt dadelijk een militaire staatsgreep van Servische officieren. Joegoslavië wordt dan zeer vlug onder de voet gelopen door het Duitse leger; Bulgarije, dat zelf niet aan de oorlogsoperaties had deelgenomen, verkrijgt het grootste stuk van Joegoslavisch (dus eigenlijk Servisch) Makedonië en Grieks Oost-Makedonië en West-Thrakië (cf. kaart 8). Westelijk Joegoslavisch Makedonië, met zijn homogeen Albanese bevolking wordt geannexeerd door de Italiaanse vazalstaat Albanië. In Joegoslavisch Makedonië worden de Bulgaren weer als bevrijders verwelkomd. Ze openen scholen, bibliotheken, een theater, en verbulgaarsen de universiteit van Skopje. Op dit ogenblik stelt zich een dramatisch dilemma voor de politiek niet-fascistische, maar qua nationaliteit niet-Servische Makedoniërs. De Bulgaarse linkse oppositie vindt het vanzelfsprekend dat de Makedonische communisten, nu ze terug in hun natuurlijke nationale kader terechtgekomen zijn, zich wel tegen het als "fascistisch" beschouwde regime zouden keren, maar het Bulgaarse leger niet als een bezettingsleger zouden beschouwen. De Makedonische leiding van de Joegoslavische communistische partij scheurt zich daar dan ook van af en vervoegt de Bulgaarse "zusterpartij" met de zegen van de Comintern. Maar ondertussen had de Joegoslavische communistenleider Tito, eig. Josip Broz, een Kroaat, een omvangrijk en efficiënt partizanenleger op de been gebracht. De Comintern verkoos dat de Makedonische partizanen deel bleven uitmaken van dit Joegoslavische leger, een dubbelzinnige houding die voor veel wrijving tussen de Bulgaarse en de Joegoslavische communisten zou zorgen.

Ondertussen waren ook Grieks Oost-Makedonië, en, na de Italiaanse capi-

tulatie van 1943, ook grote delen van West-Makedonië onder Bulgaarse administratie gekomen. In Grieks Oost-Makedonië was het aandeel van de Slavische bevolking na de bevolkingsuitwisselingen uiterst gering geworden. De Bulgaren voerden hier een brutale bulgarizeringspolitiek, waarbij de Kleinaziatische Griekse immigranten massaal verdreven werden en vervangen door Bulgaarse kolonisten. Het Bulgaarse beleid vooral in dit gebied wekte in Griekenland grote weerstand op. In westelijk Grieks Makedonië echter was nog een talrijke Slavischtalige bevolking aanwezig. De Bulgaren profiteerden van de ontevredenheid over het Griekse assimilatiebeleid van een deel van deze Slaven, die zich lieten incorporeren in veiligheidstroepen, bekend als "Ochrana".

Bij het keren van de krijgskansen, tijdens de laatste maanden van de bezetting (de Duitsers evacueerden Griekenland op 18.10.44), liepen de aanhangers van de "Ochrana" in groep over naar het SNOF, het Slavomakedonische Nationaal Bevrijdingsfront, d.w.z. homogeen Slavische eenheden in het kader van het Griekse communistische weerstandsleger, de ELAS. De Joegoslavische partizanen hadden druk uitgeoefend op hun Griekse kameraden van de KKE, de Griekse communistische partij, om die eenheden in het Joegoslavische partizanenleger te incorporeren, maar zover wilden de Griekse communisten niet gaan, te meer daar duidelijk begon te worden dat de Joegoslavische partizanen het na de oorlog voor het zeggen zouden hebben, en dat ze een grondige transformatie van de regio voor ogen hadden. Vanaf eind 1943 waren ze al begonnen met de reorganisatie van het naoorlogse Joegoslavië ; de Servische dominerende positie zou gebroken worden door een federale staatsstructuur, die aan elk van de talrijke door taal of godsdienst bepaalde bevolkingsgroepen een ruime mate van autonomie zou geven. In dat kader werd door de Kroaat Tito gebroken met de Servische opvatting over de Makedonische Slaven als Zuidserviërs : hij volgde de stroming binnen de vooroorlogse IMRO die ze als een aparte natie beschouwde, met als naam "de Makedoniërs".

Als autonome natie met een eigen staatskader had deze zogenaamde "Makedonische" natie af te rekenen met hetzelfde probleem als alle andere pas onafhankelijke volkeren zonder bestuurlijke traditie in de eigen taal, nl. de creatie van een nationale standaardtaal. Tot dan toe bestond schrijven in de "Slavomakedonische" taal uitsluitend uit het gebruik door de auteur van zijn locale dialect, zoals dat ook in Bulgarije zelf tot in het derde kwart van de 19de eeuw het geval was geweest (cf. supra). Pas op het einde van de Tweede Wereldoorlog werd de breuk tussen het Bulgaars en het Slavisch van de Makedonische bevolking dus geofficialiseerd. Een commissie van linguïsten stelde vast welk dialect de basis zou worden voor het officiële "Makedonisch" : dat werd het dialect van Bitola en Veles, en wel omdat dit het verste van het Servisch verwijderd was. Het valt trouwens op dat, nog in 1970, de linguïstische kaart van de Balkan van de New Cambridge Modern History, het noordelijk gebied van de voormalige Joegoslavische deelstaat

Makedonië als Servischtalig beschouwt.

De politiek van het communistische "tweede Joegoslavië" was er dus op gericht de hegemonie van Servië te breken. Maar ze was er ook op gericht Makedonië definitief van Bulgarije los te maken, dat voor een hoe dan ook onverteerbaar alternatief gesteld werd : als het geen vrede nam met de Joegoslavische federatie zoals die vanaf 1943 gestalte kreeg, moest het een globale Zuidslavische federatie aanvaarden waarin het ook zelf zou geïntegreerd worden als zevende republiek. Deze laatste oplossing was uiteraard totaal onaanvaardbaar voor de Bulgaren, maar door het militaire en politieke overwicht van Tito met zijn partizanenleger moesten de Bulgaren zich wel bij het Joegoslavische "diktat" neerleggen, en dus het bestaan van een aparte, niet-Bulgaarse, "Makedonische" natie aanvaarden. Maar de Bulgaarse communistenleider Dimitroff, wiens ouders allebei Makedoniërs waren, droomde nog altijd van een lossere Balkanfederatie, zoals die onder zijn impuls voor de oorlog door de Comintern was nagestreefd, waarbij Bulgarije zijn onafhankelijkheid kon behouden, en een autonoom verenigd Makedonië binnen de federatie nauw met Bulgarije zou samenwerken.

De "Makedonisering" van de bevolking van Zuid-Joegoslavië was er precies op gericht om die historisch nauwe banden met Bulgarije te breken. Het onderwijs in de nieuwe officiële taal moest, via herinterpretatie van de geschiedenis, de bevolking een "Makedonisch" nationaal bewustzijn bijbrengen. Ook de Kerk werd door het atheïstische regime gebruikt in de slag om het bewustzijn van de Slavische Makedoniërs. De Makedonische orthodoxe kerk werd zelfstandig gemaakt, tot grote woede van de Servische clerus die de controle over de Makedonische verloor. Op 18 juli 1967 werd de Makedonische orthodoxe kerk onafhankelijk van de Servische, wat overigens door geen enkele andere orthodoxe kerk erkend is. Ten beslotte benadrukten Belgrado en Skopje, van bij de oprichting van de autonome deelstaat in 1943, steeds weer het bestaan van delen van deze zogenaamde "Makedonische natie" die buiten de grenzen van de deelstaat leefden, nl. in Griekenland en Bulgarije, en dus nog moesten bevrijd worden.

Het is evident dat dit hameren op onrechtvaardige situaties in de buurlanden ook een binnenlands doel had, nl. de aandacht afleiden van de enorme sociaal-ekonomische problemen in de republiek Makedonië zelf. Maar dat het met deze zogenaamde "bevrijding" wel degelijk ernst was bleek onmiddellijk bij het uitbreken van de burgeroorlog in Griekenland. In 1946 begon de KKE (Communistische Partij van Griekenland) aan een gewapende partizanenstrijd tegen het door de Engelsen gesteunde regime in Athene. De Slavomakedonische partizaneneenheden vervoegden het Griekse partizanenleger, maar wel in het kader van hun eigen organisatie, nu NOF genaamd (Nationaal Bevrijdingsfront), die streefde naar "bevrijding" van de Slavomakedoniërs in

Griekenland en hun aanhechting bij Joegoslavisch Makedonië. De burgeroorlog bleef onbeslecht tot voorjaar 1948, wanneer het tot een breuk kwam tussen Tito en Stalin. Bulgarije hernam onmiddellijk zijn vrijheid, loochende weer in alle toonaarden het bestaan van een aparte Slavomakedonische natie en stelde opnieuw een autonoom verenigd Makedonië voor in het kader van een Balkanfederatie. De Griekse communisten kozen eveneens de zijde van Stalin, en namen de idee van een van Griekenland onafhankelijk verenigd Makedonië in het kader van een Balkanfederatie over : een voor de overgrote meerderheid van de Grieken "incivieke" keuze, waarvoor later de rekening zou geprezepteerd worden. Maar hun breuk met Tito had zeer ernstige onmiddellijke gevolgen, aangezien deze laatste zijn grenzen met Griekenland afsloot, waardoor de communisten hun belangrijkste bevoorradingsroutes verloren, en in augustus 1949 de gewapende strijd moesten staken.

De Slavomakedoniërs van het NOF vluchtten naar Joegoslavië en de Sovjet-Unie. Griekenland behandelde ze als incivieken, die eerst met het fascistische Bulgarije en vervolgens met het communistische Joegoslavië gecollaboreerd en daarom hun recht op de Griekse nationaliteit verloren hadden, en weigerde hun ook later het recht op terugkeer.

Voor Griekenland zijn daarmee, in 1950, de laatste Slavische Makedoniërs met een niet-Grieks nationaal bewustzijn uit Griekenland verdwenen, en kan er dus geen sprake meer zijn van een nationale minderheid binnen zijn grenzen. De KKE kwam geleidelijk terug van haar zo onpopulaire Makedonische politiek. In september 1988 verklaarde haar secretaris-generaal, Ch. Florakis, in Thessaloniki dat er voor de KKE geen "Makedonische minderheid" bestaat in Griekenland.

Ook Tito legde het conflict met Griekenland bij, waardoor de betrekkingen tussen beide landen op nationaal niveau weer uitstekend werden, wat eigenlijk te verwachten was vanwege de traditionele bondgenoten Griekenland en Servië. Het enige schaduwpunt wat de Grieken betrof was precies de naam van de Joegoslavische deelrepubliek Makedonië, en haar ergerlijk gedrag : herhaaldelijk deed Skopje alsof deze republiek de enige echte voortzetting was van het Oude Makedonië, dat van Philippos en Alexander.

Via de theorie dat de oude Makedonische bevolking, waaraan elk Grieks karakter ontzegd wordt, tijdens de 7de eeuw van onze jaartelling volledig zou opgegaan zijn in de massa van de Slavische invallers, beschouwen de Slavomakedoniërs zich als de directe afstammelingen van de oude Makedoniërs. Op deze manier behoren bv. Alexander de Grote en Aristoteles tot het erfgoed van de "Makedonische natie", wat hier uiteraard de "Slavomakedonische" betekent. De gehele Makedonische Oudheid wordt zo gemonopoliseerd door deze pas in 1944 tot natie uitgeroepen bevolking, die zich op deze manier een nationaal verleden wil construeren. Men probeert de

naam "Republiek Makedonië" te koppelen aan het historische Makedonië, en zo beslag te leggen op een essentieel deel van het Griekse erfgoed. Een heel karakteristiek incident speelde zich af in november 1988 in Melbourne in Australië. Het Griekse ministerie van Cultuur had een grote tentoonstelling georganiseerd van de rijke archeologische vondsten van Makedonië. De vereniging van Slavomakedonische immigranten bewerkte echter de Australische autoriteiten zo, dat die de tentoonstelling annuleerden met het argument dat Griekenland niets met Makedonië te maken had! Na heftig protest van Athene ging de tentoonstelling toch door. I.v.m. de actuele kwestie van de naam "Makedonië" is het niet zonder belang te weten tot welke absurde intolerantie de Slavomakedoniërs komen van zodra de Grieken die hun inderdaad toebehorende naam durven gebruiken!

Maar om de goede betrekkingen met Joegoslavië niet te schaden werden deze wrevelpunten met de mantel der liefde bedekt. De zaak is pas de laatste jaren in een stroomversnelling geraakt, met de desintegratie van Joegoslavië. Met het Makedonische streven naar onafhankelijkheid wordt het duidelijk dat de fratsen van Skopje niet langer afgedaan kunnen worden als het irriterend gedrag van een plaatselijke overheid zonder internationale verantwoordelijkheid. Het zogenaamde "Makedonische" nationalisme wordt alsmaar radicaler. In 1989 wordt de Makedonische grondwet gewijzigd. De republiek Makedonië wordt van "staat van het Makedonische volk en de Albanese en Turkse minderheden" tot "nationale staat van de Makedonische natie". De vooroorlogse IMRO wordt in juni 1990 heropgericht als Interne Makedonische Revolutionaire Organizatie - Democratische Partij van Makedonische Nationale Eenheid (IMRO-DPMNE). Deze partij stelt zich ten doel Makedonië territoriaal te verenigen, waarbij er geen twijfel over gelaten wordt dat ze de grenzen met Griekenland en Bulgarije wil herzien. Het is dus de anti-Bulgaarse fractie van de vooroorlogse IMRO die herleeft. Ze is bovendien ook sterk gekant tegen de Albanese minderheid in de republiek; de Albanese wordt verweten dat ze "recente immigranten" in het gebied zijn, waarbij "recent" dan toch al gauw weer slaat op de periode van de 14de tot de 18de eeuw! Het meest wordt de Albanese verweten dat ze moslims zijn, en in de bagage van de Turken meegekomen zijn. De Albanese antwoorden daarop dat ze afstammen van de oude Illyriërs (wat taalkundig gezien een plausibele hypothese is, maar zeker geen vaststaand feit) en dus het gebied al sinds veel langer bewonen dan de Slaven. Men ziet dat dit soort historische argumenten in heel de Balkan opgeld maakt, en dat de IMRO wat de eigen republiek betreft geneigd is om aan ethnische zuivering te doen. Dit Slavisch-Albanese antagonisme is niet zonder belang, aangezien de Albanese bij de volkstelling van 1981 19,8% van de bevolking uitmaakten, en nu zeker meer, gezien hun grote kinderrijkdom. Bij de verkiezingen van 11 december 1990 veroverden ze 25 op de 120 (21 %) parlamentszetels. Het referendum van 8 september 1991 over de onafhankelijkheid van de deelrepubliek van het voormalige Joegoslavië werd door de gehele Albanese gemeenschap geboycot, wat de 95%

pro-stemmen toch ook weer in een ander daglicht stelt. De IMRO werd de grootste partij van de republiek met 37 van de 120 (31 %) parlamentszetels. In feite bezet deze partij dus 39 % van de niet-Albanese zetels! Het is dan ook niet zonder belang te weten dat deze partij begin 1992 heeft laten weten haar volgende congres in Thessaloniki te zullen houden, een stad die zelfs door het verdrag van San Stefano niet aan het geplande grote Bulgarije werd toegevoegd, die noch bij het historische grote Bulgarije noch bij het historische grote Servië heeft behoord en nooit een noemenswaardige Slavische bevolking heeft gehad.

De situatie in deze republiek is dus explosief. Dat verklaart allicht waarom voor het ogenblik enkel de Filippijnen, Litouwen, Rusland, Slovenië, Kroatië, Turkije en Bulgarije haar onafhankelijkheid erkend hebben. Elk van deze landen (op de Filippijnen na) heeft zo zijn redenen om dat te doen. De reactie van Bulgarije verdient uiteraard het meest onze aandacht ; dit land kan enkel toejuichen dat de Servische greep op het gebied verslapt, maar is niet gelukkig met de evolutie van het nationale bewustzijn van de Slavomakedonische bevolking sinds 50 jaar. Het heeft dus wel de Makedonische staat, maar niet de natie erkend, hoewel de raadgeefster voor ethnische problemen van de huidige Bulgaarse president ervoor pleit zich neer te leggen bij het ontstaan van een nieuw volk, ook al heeft zich dat historisch altijd Bulgaars gevoeld. Allicht hoopt Bulgarije door goede samenwerking de anti-Bulgaarse houding van Skopje te doen verdwijnen. Deze Bulgaarse politiek heeft al tot een ernstige verkoeling van de relaties met Griekenland geleid, die sinds 1964 uitstekend waren. De traditionele Balkanbondgenootschappen hebben zich dus automatisch opnieuw gevormd ; zo zijn we anno 1993 weer middenin een Balkankrisis beland, met een springlevende Makedonische kwestie.

Gunnar De Boel

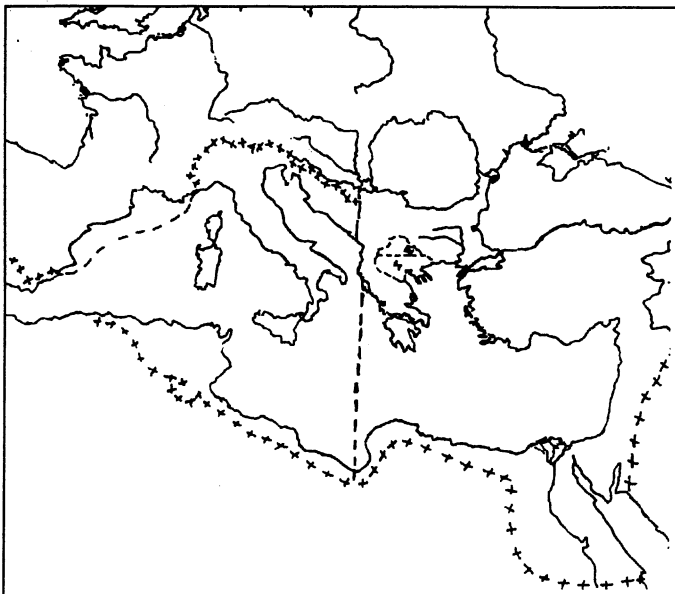
Bibliografie (een greep uit de omvangrijke literatuur terzake)

- Apostolski, M., Stoyanovski, A., Katardzhiev, I., Zografski, D : A History of the Macedonian People. Institute of National History. Macedonian Review Editions, Skopje, 1979
- Μπαμπινιώτης, Γ. : Η θέση της Μακεδονικής στις αρχαίες ελληνικές διαλέκτους, in : Γλωσσολογία 7-8, 1988-9, 53-69
- Bien, P. : Kazantzakis and the Linguistic Revolution in Greek Literature. Princeton (N.J.), 1972
- Castellan, G.: Histoire des Balkans (XIVe -XXe siècle) Paris, 1991
- Dakin, D : The Unification of Greece 1770-1923, London, 1972
- Dakin, D. : The Greek struggle in Macedonia, 1897-1913, Thessalonica, 1966
- Detrez, R. : De Avtobiografija van Grigor S. Parličev. Kritisch geannoteerde vertaling, met proeve van reconstructie van zijn bibliografie. Ongepubliceerde doctoraatsverhandeling. RUG. Academiejaar 1985-86. Band I, Hoofdstuk 2 : De Balkan in de 19de eeuw : het nationale reveil
- Detrez, R. : Burenruzie op de Balkan. Minderhedenproblemen in Zuidoost-Europa. Utrecht, 1988
- Hussey, J. M. : The Orthodox Church in the Byzantine Empire, Oxford 1986
- Jouguet, P. : L'impérialisme macédonien et l'hellénisation de l'Orient. Paris 1972³
- Kossev, D., Christov, Ch., Todorov, N.& Stankov, V. : La Macédoine. Recueil de documents et matériaux. Académie bulgare des sciences, Sofia, 1980
- Klok, K. : Thessaloniki en de Macedonische Kwestie, in : Kruispunt, nr. 146, 1992, 23-36
- Kofos, E. : Nationalism and Communism in Macedonia. Thessalonica, 1964
- Neeven, J. : Macedonië : Twistappel van de Balkan. De herleving van de Macedonische kwestie, in : Oost-Europa Verkenningen, nr. 120, maart-april 1992
- Ostrogorsky, G. : Histoire de l'Etat byzantin. Paris, 1969
- Runciman, S. : The Great Church in Captivity. A study of the patriarchate of Constantinople from the eve of the Turkish conquest to the Greek war of independence. Cambridge, 1968
- Σακελλαρίου, Μ. : ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ. 4000 χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού (συλλογικό έργο υπό την εποπτεία του Μιχ. Σακελλαρίου), Αθήνα 1982
- Vacalopoulos, A. E. : A history of Thessaloniki. Thessaloniki, 1972.
- Van Boeschoten, R.: De Slavo-Macedoniërs, een spookminderheid? in : Lychnari, Jaargang 5, nr. 2/1991 (Minderhedennummer), 24-26
- Vermeulen, H. : De orthodoxe bevolking in Macedonië rond de eeuwwisseling, in : Lychnari, Jaargang 5, nr. 2/1991 (Minderhedennummer), 10-13

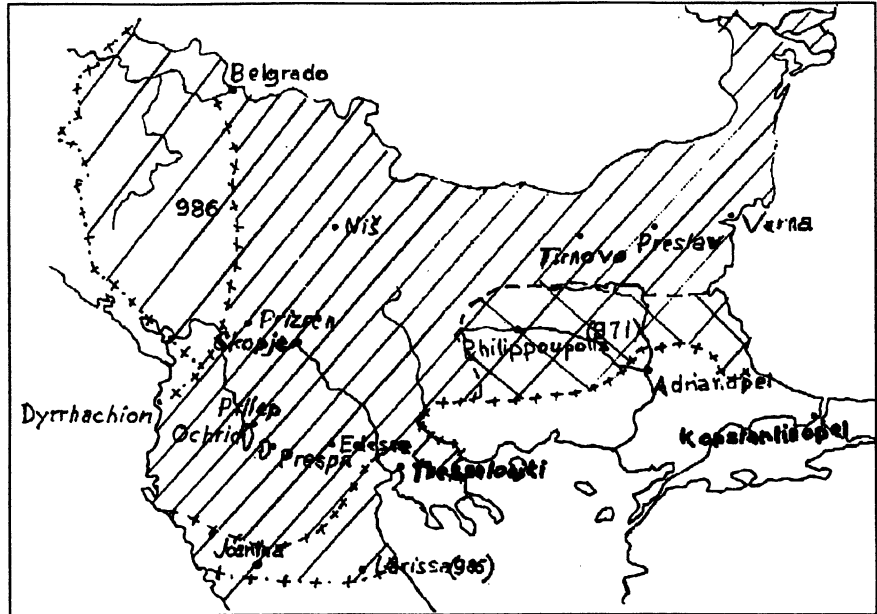
KAARTEN

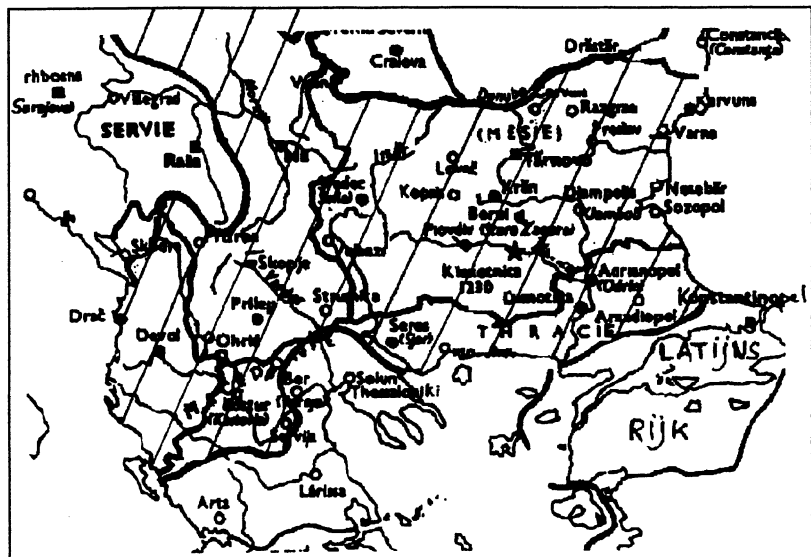
1. Makedonië in 359 v. Chr. (dubbel gearceerd, grenzen : +++), onder Philippos (359-336) (gearceerd, grenzen : +.+), en moderne grenzen : ---

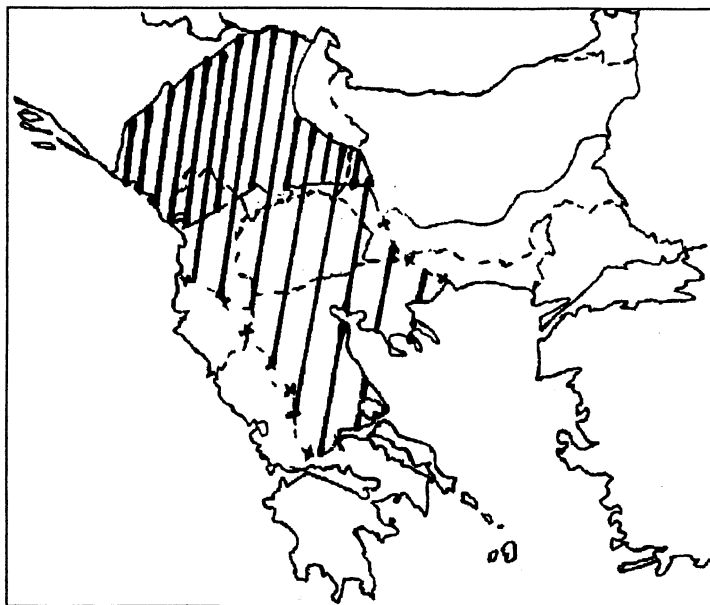
2. De provincies "Macedonia Prima" en "Macedonia Secunda" in het Romeinse Rijk bij de dood van Iustinianus (565 n. Chr.)

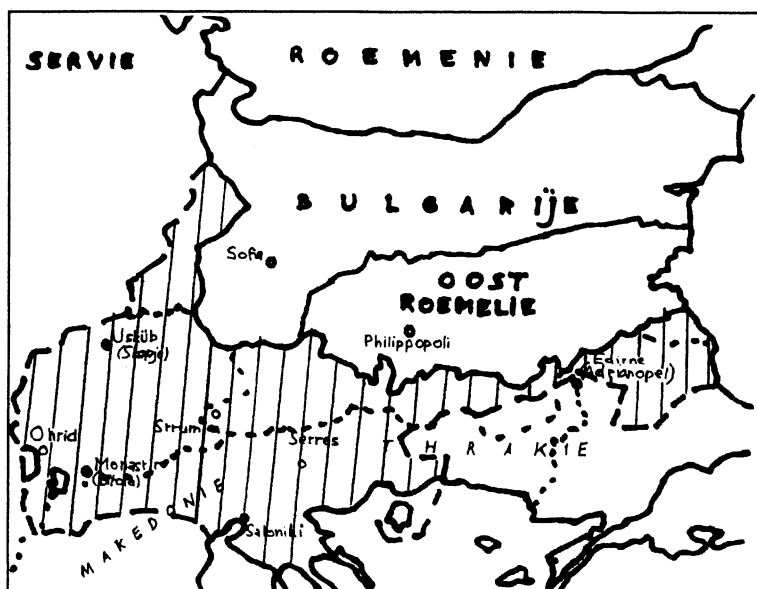
3. Het Bulgaarse Rijk bij de dood van Samuel (1014). Dubbel gearceerd : Bulgarije in 980 ; gearceerd : aanwinsten in 986 ; gekruist : verliezen in 971 aan Byzantium

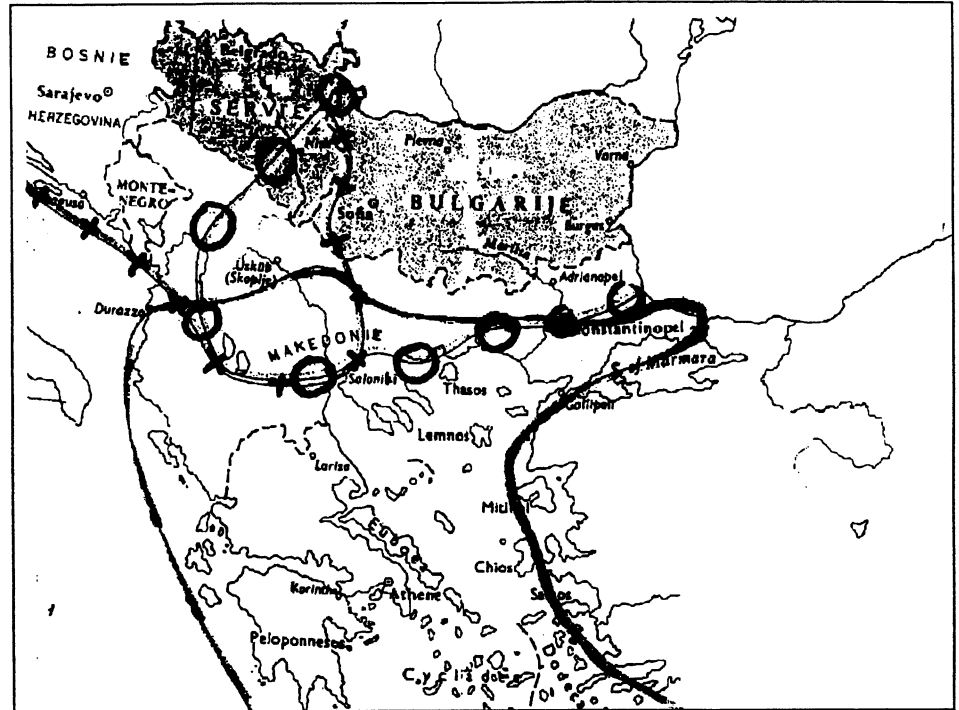
4. Het tweede Bulgaarse Rijk : grootste uitbreiding (1218-1241) : gearceerd (met de moderne grenzen)

5. Grootste uitbreiding van Servië onder Stjepan Dušan (1331-1355)
 —: grenzen tussen Servië, Bulgarije en Byzantium in 1330 (Servië : dubbel gearceerd) ;
 +-+ :grootste uitbreiding van Servië (gearceerd) ; --- : huidige grenzen

6. Verdrag van San Stefano (1878); —: Bulgaarse grenzen in 1878 ; --- : door het verdrag
 voorziene grenzen (aanwinsten gearceerd) ; --- : grenzen in 1913

7. Botsende aanspraken ca 1912 : — : Griekse ; +++ : Servische ; OOO : Bulgaarse

8. Bulgarije tijdens WO II : aanwinsten gearceerd